

Limburgse **Vogels**

Een uitgave van de Vogelstudiegroep
van het Natuurhistorisch Genootschap
in Limburg en de Vogelwacht Limburg

Jaargang 3 – 1992 – nummer 1

LIMBURGSE VOGELS

Opricht in maart 1989, is een uitgave van de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg en de Vogelwacht Limburg. 'Limburgse Vogels' verschijnt viermaal per jaar en publiceert artikelen, mededelingen en andere informatie op veldornithologisch gebied in Limburg.

Redactie

De redactie van 'Limburgse Vogels' bestaat uit:

Ernest van Asseldonk
Jan Boeren
Rob van der Laak
Karel Lemmens
Boena van Noorden
Frans Schepers
Ran Schols
Henk Swinkels

Fotoredactie

Ran Schols

Redactie-secretaris

Rob van der Laak, Bethlehemstraat 34,
6418 GK Heerlen

Layout & zetwerk

DTP Compres, Veulenerbank 85,
6213 JS Maastricht, 043 - 47 31 94

Contactadres en abbonementen

Ernest van Asseldonk, Aldrinstraat 16,
6071 BG Boukoul-Swalmen

Drukkerwerk

Swalmer Handelsdrukkerij b.v.

Abbonementen

f 22,50 per jaar, overmaken op gironummer 1703655, tnv Vogelwacht Limburg te Swalmen, o.v.v. 'Limburgse Vogels'. Voor leden van de Vogelwacht Limburg en het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg is de abonnementsprijs f 17,50. Bedrijven, instellingen, verenigingen e.d. minimaal f 35,00 per jaar. Voor België BFR 350 (leden) of BFR 450 (niet-leden), overmaken op nr 000-1507143-54, o.v.v. 'Limburgse Vogels'

Adressen:

Vogelwacht Limburg, p/a Barbarastraat 8,
6164 HK Geleen.
Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Postbus 882,
6200 AW Maastricht.

Adreswijzigingen, opzeggingen, klachten en dergelijke schriftelijk doorgeven aan het contactadres. Opzeggingen dienen voor 1 januari van het nieuwe kalenderjaar te geschieden.

Foto omslag

Koolmees (foto: A.C. Zwaga)

HUIZSWALUWINVENTARISATIE IN MIDDEN-LIMBURG, 1991

Jeroen Reneerkens

In 1989 is door het Rijksinstituut voor Natuurbeheer (RIN) een onderzoek gestart naar het voorkomen van de Huiszwaluw *Delichon urbica* in Nederland. Aanleiding voor dit onderzoek waren de alarmerende berichten over de achteruitgang van de populatie Huiszwaluwen in Nederland: het aantal broedvogels is de laatste jaren op diverse plaatsen met ongeveer 30% tot 90% afgenomen (zie oa: Roos, 1986; Kole, 1986; Harder, 1986; Veenhuizen, 1986 & SOVON, 1987). Dit was reden voor Vogelbescherming te Zeist om de Huiszwaluw aan de lijst van bedreigde vogelsoorten toe te voegen en beschermende activiteiten te ontplooiën.

In 1990 besloot VWG "de Haeselaar" te Echt om met ingang van het broedseizoen 1991 medewerking aan dit onderzoek te verlenen.

Doel en methode van het onderzoek

Doelstelling van deze inventarisatie is het verkrijgen van gegevens over de populatiegrootte van de Huiszwaluw in Nederland en het beschrijven van fluctuaties in het aantal broedparen op regionaal en landelijk niveau. Ook wordt de expositie van de nesten bepaald. Hiermee is het mogelijk om te onderzoeken of Huiszwaluwen bij de bouw van hun nest voorkeur hebben voor een bepaalde windrichting.

Het inventariseren van Huiszwaluwen gebeurt vooral in de bebouwde omgeving omdat deze

vogels in het algemeen hun nesten onder overstekken van daken bouwen. De tellingen in Midden-Limburg vonden plaats tussen 10 juli en 15 augustus, waarbij alle potentiële broedplaatsen per fiets werden bezocht.

De criteria voor een broedgeval waren het in- en uitvliegen van adulte vogels, de aanwezigheid van juveniele vogels en het voorkomen van uitwerpselen onder het nest. Verder werden het adres en de expositie van de bewoonde nesten genoteerd.

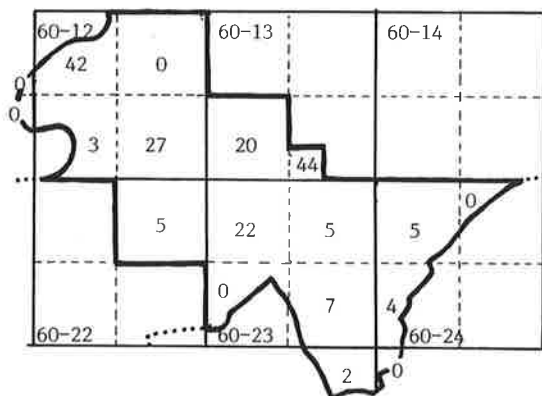
Het onderzoeksgebied

Voor het onderzoek werd gekozen voor een gebied in de omgeving van Echt. Behalve in het werkgebied van de VWG (zie: Bontemps & Swinkels, 1991) werd ook in een aantal aangrenzende (kwart)blokken geïnventariseerd. Bovendien werd kilometerhok 60-13-51 geteld omdat zich hier een grote kolonie Huiszwaluwen bevindt. Het gebied is gelegen tussen Stevensweert ten noordwesten en Koningsbosch in het zuidoosten van de gemeente Echt. De oppervlakte van het in 1991 onderzochte gebied bedraagt ongeveer 65 km². Figuur 1 geeft een schematisch overzicht van het telgebied.

Het gebied ligt in het westelijk gedeelte op jonge rivierklei en in het oostelijk gedeelte voornamelijk op dekzand. In het westelijk deel bevinden zich meer dorpen dan in het oostelijk deel dat voornamelijk uit landbouwgrond bestaat met daarop een

Waarschijnlijk is de Huiszwaluw ook in de omgeving van Echt in aantal achteruit gegaan (foto: H. Koks)

Figuur 1: Gebiedsoverzicht en aantal Huiszwaluwen per kwartblok.

aantal vrijstaande huizen en boerderijen. In het westelijk deel bij Stevensweert en Ohé en Laak stroomt de Maas en bevinden zich vele grindgaten waar Huiszwaluwen hun nestmateriaal kunnen halen. Bovendien staan deze garant voor een aanbod van insecten waarmee Huiszwaluwen zichzelf en hun jongen kunnen voeden. In het oostelijk gedeelte vervullen een aantal kalkzandsteengaten deze functies. Bovendien wordt hier veelvuldig boven weilanden gefourageerd. Op grond hiervan (bebouwing, aanwezigheid van nestmateriaal en voedselaanbod) mag worden verwacht dat het westelijk gedeelte geschikter is voor de Huiszwaluw dan het oostelijk gedeelte.

Resultaten

In 1991 werden in het onderzoeksgebied in totaal 186 bewoonde nesten gevonden. In figuur 1 zijn, omcirkeld, de aantallen per kwartblok vermeld. Omdat in 1990 alleen atlasblok 60-12 door ons is geïnventariseerd kunnen alleen voor dit gebied de resultaten met die van 1991 worden vergeleken. In 1990 werden hier 98 bewoonde nesten gevonden, in 1991 daarentegen slechts 72. Dit is een achteruitgang van ruim een kwart. Deze achteruitgang werd voornamelijk veroorzaakt doordat een aantal van de grotere kolonies werd afgestoten. Zo werd bijvoorbeeld op 28 mei 1991 aan de Abeelstraat te Echt een kolonie van 10 nesten afgestoten, in verband met schilderwerkzaamheden. Dit was een kwart van het aantal bewoonde nesten in het centrum van Echt in 1990.

In 1991 bedroeg de gemiddelde dichtheid in het onderzoeksgebied 2,9 bewoonde nesten per km². In 1990 werd door het RIN voor geheel Nederland een gemiddelde dichtheid van 3,7 nesten per km²

vastgesteld. Voor Midden-Limburg kan een dichtheid van 3,4 nesten per km² worden berekend (Jonkers & Leys, 1991b).

De grootste drie kolonies bevonden zich aan een vrijstaande boerderij (44 nesten), aan abdij Lilibosch (12 nesten) en aan een voormalige melkfabriek (10 nesten), alle gelegen in Pey-Echt. Twee kolonies van 8 en 10 nesten werden afgestoten in respectievelijk Ohé & Laak en Echt. Vier huiszwaluwnesten in het onderzoeksgebied bleken door Huismussen bewoond te zijn.

Uit tabel 1 blijkt voorts dat er een samenhang is tussen het aantal nesten en de windrichting: ruim een kwart van alle nesten bevond zich in zuidoostelijke richting en nog eens een kwart in zuidwestelijke richting. Uit andere onderzoeken zoals opgesomd door Bos (1986) blijkt of géén voorkeur of voorkeur voor andere windrichtingen. Ook Leys & Jonkers (1991b) concluderen dat de expositie van de nestplaatsen een ondergeschikte rol speelt. Er lijkt aldus geen eenduidige voorkeur voor een bepaalde windrichting. Wellicht wordt de voorkeur, zoals die bij dit en andere onderzoeken is gebleken, bepaald door lokale omstandigheden, zoals aanvliegmogelijkheden e.d.

Conclusie

Het lijkt op basis van deze gegevens van Midden-Limburg niet goed mogelijk om gefundeerde uitspraken te doen over een algehele achteruitgang van de populatie Huiszwaluwen in het gebied. In de eerste plaats kan de vergelijking alleen plaatsvinden voor een beperkt gebied (atlasblok 60-12) en in de tweede plaats is de tijdsperiode van één

Tabel 1: Aantal broedparen Huiszwaluwen naar nestexpositie in het onderzoeksgebied in Midden-Limburg, 1991.

Windrichting nestexpositie	aantal nesten	%
noordwest	15	8,1
noord	10	5,4
noordoost	22	11,8
oost	13	7,0
zuidoost	51	27,4
zuid	18	9,7
zuidwest	48	25,8
west	9	4,8
totaal (=100%)	186	

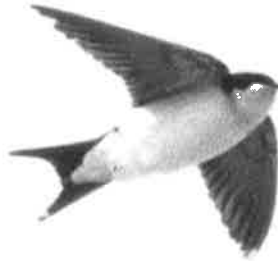
jaar te kort om van een duidelijke algemene trend te spreken. Toch kan het gevonden verschil worden beschouwd als een indicatie dat ook in Midden-Limburg de populatie Huiszwaluwen afneemt. Pas als gegevens over meerdere jaren zijn verzameld kan op meer betrouwbare wijze een uitspraak over de populatie-ontwikkeling worden gedaan. Een oorzaak voor de mogelijke achteruitgang is wellicht een tekort aan rijke fourageergebieden omdat het aanbod van insecten ten gevolge van luchtverontreiniging afneemt. Ook het slechte weer in het voorjaar kan debet zijn geweest aan de afname. Bekend is dat veel zwaluwen het loodje leggen ten gevolge van slecht weer tijdens de trek (Philippona, 1979). Tevens wordt vaak gewezen op de huidige huizenbouw als oorzaak van de achteruitgang. Roos (1986) verzucht: *"In 1976 schreef ik nog in een huiszwaluwverslag: 'Mischien dat straks de nieuwbouwwijken weer voor een opleving zullen zorgen'. Maar helaas, nu Westerkoog gereed is en ik zie dat er nauwelijks woningen met de voor Huiszwaluwen gewenste dakoverstekken gebouwd zijn, weet ik dat ik toen te optimistisch ben geweest"*. Ook in het onderzoeksgebied te Echt bevonden zich weinig of geen nesten aan nieuwbouwwoningen. Er waren daarentegen genoeg (oudere) huizen aan te wijzen met sporen van vroegere nesten die ook in 1991 nog geschikte nestgelegenheden hadden kunnen bieden. Hieruit kan worden geconcludeerd dat de ouderdom van woningen (voorlopig nog) een ondergeschikte rol speelt.

Bescherming

Door VWG 'de Haeselaar' is ook een bijdrage geleverd aan de bescherming van huiszwaluwnesten. Zo heeft de VWG op adressen waar zich huiszwaluwnesten bevonden een, door Vogelbescherming uitgegeven, kleurenfolder bezorgd waarin werd gewezen op de zorgwekkende toestand van de Huiszwaluw en is de bewoners verzocht zorgvuldig met de nesten om te gaan. Op 30 mei is een artikel geplaatst in het plaatselijk nieuwsblad de 'Echter Echo' met de bedoeling om de problematiek rond de Huiszwaluw onder de aandacht van de Echter bevolking te brengen. Dit artikel heeft diverse (positieve) reacties opgeleverd.

Dankwoord

Behalve de leden van VWG 'de Haeselaar' ben ik

Huiszwaluwen jagen meestal vrij hoog in de lucht op insecten (foto: H. Koks)

ook dank verschuldigd aan John Roemen en Saskia Reneerkens die vaak aan de tellingen hebben deelgenomen. Ook de paters van abdij Lilbosch dank ik voor hun gastvrijheid. Zonder hen was een grote kolonie Huiszwaluwen niet ontdekt.

Literatuur

- Bos, J. 1986. Windrichtingsvoorkeur bij de nestkeuze van de Huiszwaluw. *De Roodborsttapuit* 5 (2 & 3): 101-105.
- Bontemps, J.A.M. & H. Swinkels. 1991. De vogels van Echt in de periode 1988-1990. *Echter Landj* (3): 130-143.
- Harder, J. 1986. Ontwikkelingen in de broedvogelstand van Huiszwaluwen in de Flevopolders in de jaren 1966-1985. *Het Vogeljaar* 34 (4 & 5): 173-180.
- Jonkers, D.A. & H.N. Leys. 1991. Huiszwaluwnestentelling 1989-1990.
- Kole, R.A. 1986. Voorkomen van de Huiszwaluw in het Gooi en omstreken. *Het Vogeljaar* 34 (4 & 5): 163-172.
- Leys, H.N. & D.A. Jonkers. 1991a. Oecologische nestelgegevens van de Huiszwaluw. *Het Vogeljaar* 39 (2): blz 49-60.
- Leys, H.N. & D.A. Jonkers. 1991b. Inventarisatie van de Huiszwaluw in 1989 en 1990 in Nederland. *Het Vogeljaar* 39 (2): blz 61-67.
- Philippona, J. 1979. De Huiszwaluw, bekend en toch onbekend. *De Lepelaar* (60): 56-58.
- Roos, M. 1986. De Huiszwaluw: mooi om te zien, interessant om te tellen. *Het Vogeljaar* 34 (4 & 5): 154-158.
- SOVON, 1987. Atlas van de Nederlandse vogels. Arnhem.
- Teixeira, R.M. (red). 1979. Atlas van de Nederlandse broedvogels. 's-Gravenland.
- Veenhuizen, W. 1986. De Huiszwaluw in de provincie Noord-Brabant. In: *Het Vogeljaar* 34 (4 & 5): 187-195.

*Jeroen Reneerkens, Kapl. Goossensstraat 27,
6101 CX Echt*

DE EUROPESE KANARIE TE STEYL GEDURENDE DE PERIODE 1978 T/M 1991

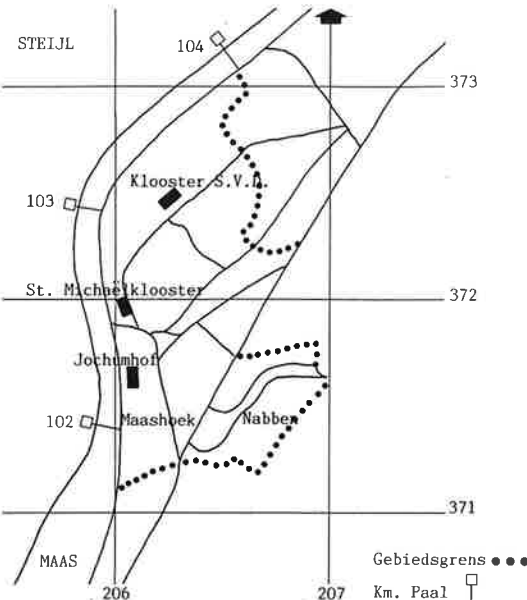
Willem Scheres

De Europese Kanarie *Serinus serinus* komt als broedvogel in Nederland overwegend in de provincie Limburg voor (SOVON, 1987). Binnen Limburg is het zwaartepunt van de verspreiding vooral gelegen in het zuiden van de provincie; daarbuiten vormt het Noord-Limburgse Tegelen een traditioneel bolwerk voor deze soort (Teixeira, 1979; Ganzevles *et al*, 1983).

In dit artikel wordt het voorkomen van de Europese Kanarie te Steyl (gemeente Tegelen) nader bekeken. Hierbij wordt niet alleen gelet op het voorkomen als broedvogel in de periode 1978-1991, maar ook op de aanwezigheid in dit gebied gedurende de herfst en winter. Gedurende de genoemde periode werd het gebied, met name de laatste acht jaar, vrijwel wekelijks bezocht (in totaal ca. 700 bezoeken).

Het gebied

Het jaarlijks onderzochte gebied is het dorpje Steyl, gelegen in het zuidwestelijk gedeelte van de gemeente Tegelen, enkele kilometers ten zuidwesten van Venlo. Het gehele onderzoeksgebied ligt binnen het SOVON kwartblok 58-16-3 (figuur 1).

Figuur 1: Ligging van het studiegebied.

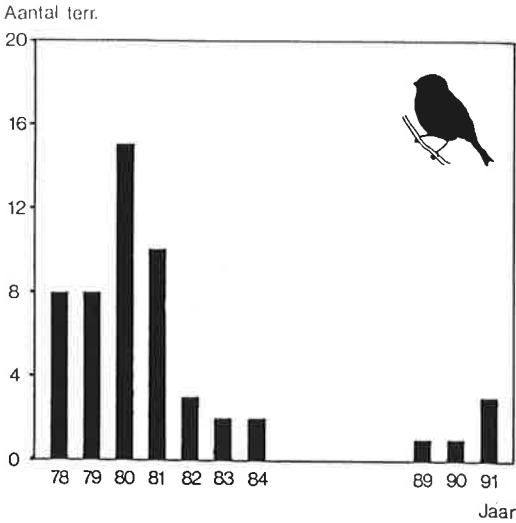
Een groot gedeelte van het dorp bestaat uit kloosters met de daarbij behorende tuinen en parken. In deze parken komen veel hoge bomen voor zoals Douglas Spar, Spar, Esdoorn, en Eik alsmede aanplant van veel dichte sierconiferen zoals Thuja's. Langs enkele wegen in het dorp en voor enkele kloosters staan grote Linden. Ook de tuinen van de vele vrijstaande huizen hebben veelal een parkachtig karakter. Aan de westzijde van Steyl liggen langs de Maas agrarische gebieden, voornamelijk bestaande uit weilanden. Het buurtschap Nabben, direct ten oosten van Steyl, omvat het stroomdal van de Aalsbeek waarlangs veel hoge Wilgen, Elzen, Essen en, lokaal, ook Populieren staan.

Methode

Gedurende de eerste zes jaar werden er van twee tot vier bezoeken veldkaarten bijgehouden, terwijl dit voor de laatste acht jaar voor ca. twaalf bezoeken gold. De gegevens van de veldkaarten zijn geïnterpreteerd volgens de methode van de uitgebreide territoriumkartering (Hustings *et al*, 1985). Rekeninghoudend met het relatief geringe aantal (bruikbare) bezoeken in de beginperiode ligt het aantal vastgestelde territoria waarschijnlijk lager dan het werkelijke aantal. De gepresenteerde cijfers van de eerste zes jaar moeten dan ook als minimum aantallen worden beschouwd.

Voorkomen als broedvogel

Het verloop van het aantal territoria gedurende de onderzoeksperiode is in figuur 2 weergegeven. De ligging van de territoria is in figuur 3 afgebeeld. In de periode 1978 t/m 1981 schommelt het aantal territoria tussen de 8 en 15. De uitschieter van 15 territoria werd gevonden in het broedseizoen van 1980. Op 4 mei en 1 juni 1980 werd het maximale aantal zingende mannetjes dat op een dag zong gedurende de gehele onderzoeksperiode vastgesteld. Het ging hierbij om 12 exemplaren. Gedurende de periode 1978 t/m 1981 werd meer dan de helft van de zangposten in de kloosterparken of in de directe omgeving daarvan aangetroffen. De hoge loof- en naaldbomen in deze parken doen vaak dienst als zangpost. De vele kleine dichte coniferen zoals Thuja's vormen een ideale nestge-

Figuur 2: Verloop van het aantal territoria van de Europese kanarie te Steyl gedurende de periode 1979 t/m 1991.

legenheid. De hoge, vrijstaande bomen vormen een goede startpost voor de fladderende baltsvlucht. In het broedseizoen van 1982 blijkt de stand van de Europese Kanarie in het onderzoeksgebied drastisch te zijn afgenomen. Tot en met 1984 broedden er nog maar maximaal 3 paartjes (figuur 2). Uit figuur 3 blijkt dat in deze periode (1982 t/m 1984) alle territoria zich in de kloostertuinen bevonden en dus de plekken in het buurtschap Nabben niet meer bezet werden. Met name het kloosterpark van de slotzusters S.V.D. (figuur 1) en de daartegenover gelegen begraafplaats was een bolwerk voor de soort gedurende de gehele onderzoeksperiode.

Na 1984 verdwijnt de Europese Kanarie als broedvogel uit Steyl en tot 1989 werd de zang in het voorjaar nog maar incidenteel gehoord en dan nog alleen in de maanden maart en april. Dus buiten de door SOVON (1985) gehanteerde datumgrenzen. Het is dus zeer waarschijnlijk dat het hierbij om doortrekkende vogels ging. Pas in 1989 wordt er weer een territorium vastgesteld. In 1990 weet de soort zich te handhaven en 1991 vindt zelfs een uitbreiding van het aantal territoria plaats van een naar drie.

Gedurende de laatste twee jaren zijn er succesvolle broedsels geweest, getuige de waarnemingen van paartjes met uitgevlogen jongen.

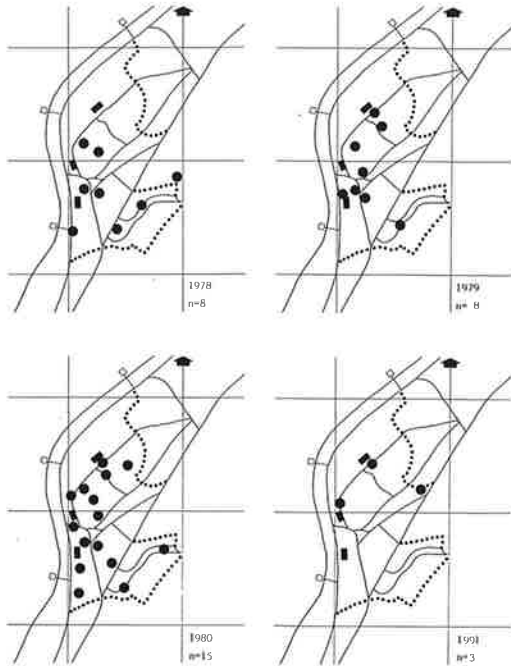
Reeds vrij vroeg in het voorjaar kan de zang van de Europese Kanarie worden waargenomen. De eerste voorjaarswaarneming van een zingend mannetje werd gedaan op 7 maart 1987. Het zingen kan tot ver in de zomer doorgaan. In 1979 werden er

bijvoorbeeld op 4 juli nog 7 zangposten in Steyl en 1 in Nabben vastgesteld. Op 22 juli 1980 werd er nog op 3 lokaties te Steyl gezongen en op 2 augustus 1990 werd eveneens een zingend exemplaar waargenomen. Zelfs op zonnige herfst- en winterdagen wordt er gezongen getuige de vijf zangwaarnemingen op 4-10-'85, 23-11-'85, 24-11-'88, 23-12-'85 en 16-1-'88.

Voorkomen in herfst en winter

De Europese Kanarie werd ook vaak in de herfst waargenomen, vooral in het gebied dat direct aan de Maas grenst. Een voorkeursplaats is de steile Maasoever met een rij Linden direct ten noorden van het St Michaelklooster. Op 5 september 1972 waren daar 18 ex bijeen, waarbij ze voornamelijk op koolzaadplanten en in wilgen zaten. In augustus t/m oktober 1991 werden er in dit gebiedje regelmatig tussen de 4 en 12 Europese Kanaries fouragerend waargenomen op uitgebloeide bijvoetplanten of op het zandpad langs de oever. Het lijkt erop dat de vogels zich daar na de broedtijd ophouden.

Zowel in de zomer als in de herfst werden er ook vaak fourageervluchten ondernomen vanuit het Steyler kloostergebied, dwars over de Maas naar de akkers aan de Baarlose zijde. Dit kan tot verwar-

Figuur 3: Ligging van de territoria van de Europese Kanarie te Steyl in 1978, 1979, 1980 en 1991.

Tabel 1: Overzicht van winterwaarnemingen van de Europese Kanarie te Steyl gedurende de periode 1979 t/m 1991.

04-01-1979:	10 ex.,	Maasoever Steyl tussen km-paal 102 en 103.
06-01-1979:	1 ex.,	Maashoek, Steyl.
13-01-1979:	1 ex.,	Maashoek, noordwaarts vliegend.
24-02-1979:	1 ex.,	bij St Michaelklooster.
28-01-1984:	3 ex.,	langs Aalsbeek, buurtschap Nabben.
23-11-1985:	1 ex.,	hoge maasoever tussen km-paal 102 en Maashoek.
06-12-1985:	1 ex.,	ten noorden van St Michaelklooster.
23-12-1985:	6 ex.,	ten noorden van St Michaelklooster.
29-12-1985:	3 ex.,	ten noorden van St Michaelklooster.
31-12-1987 t/m		
19-01-1988:	5 ex.	hoge maasoever tussen km-paal 102 en Maashoek.
16-01-1988:	1 ex.	hoge maasoever tussen km-paal 102 en Maashoek.
24-11-1988:	1 ex.	langs hoge maasoever

ring leiden met de echte trek, vooral als er in zuidwestelijke richting wordt gevlogen. In eind september of in oktober werd soms duidelijk zuidwaartse trek waargenomen, steeds van enkelingen zoals op 19 oktober 1982, 11 november 1987 en 27 september 1990. Volgens Ganzevles *et al* (1985) trekt de Europese Kanarie meestal solitair en ligt het hoogtepunt van de trek rond begin oktober. De Europese Kanarie is diverse malen als wintergast te Steyl waargenomen. In tabel 1 zijn alle geregistreerde winterwaarnemingen weergegeven. Hieruit blijkt dat de Europese Kanarie niet elke winter te Steyl of in de directe omgeving wordt aangetroffen. Tijdens de inval van de strenge winter rond de jaarwisseling van 1978/1979 was er hevige sneeuwval. Hierna volgde een vorstperiode met matige tot strenge vorst. Op 4 januari 1979 werd een groep van liefst 10 Europese Kanaries gezien, een aantal dat sindsdien niet meer overtroffen is. Op 23 december 1985 waren er maximaal 6 ex aanwezig. Op die dag was er zelfs een zingend mannetje bij! Een groep van 5 ex heeft zich gedurende ongeveer 3 weken vanaf 31 december 1987 nabij kilometerpaal 102 bij de Maas opgehouden. De winterwaarnemingen zijn hoofdzakelijk op twee plaatsen gedaan. De ene plek ligt nabij de Maashoek even ten noorden van kilometerpaal 102 en de andere plek is gelegen in of voorbij de lindenrij op de hoge Maasoever even ten noorden van het St Michaelklooster. Deze laatste plek is dezelfde als die waar in de nazomer Europese Kanaries worden gezien. Een qua lokatie, afwijkende waarneming is die van 3 Europese Kanaries die zich op 28 januari 1984 ophielden langs de Aalsbeek in het buurtschap Nabben.

Discussie

De geconstateerde afname van de Europese Kanarie aan het begin van de tachtiger jaren wordt ook door Ganzevles *et al*, (1985) voor Zuid-Limburg geschetst. Het enige verschil met Steyl is dat de aantalsafname daar al eerder inzet. In Zuid Limburg werd het hoogtepunt in 1978 bereikt om daarna vrij snel in 1984 tot een dieptepunt af te zakken. Teixeira (1979) deelt mee dat vanaf 1976 maar vooral in 1977 en 1978 in meerdere broedterreinen een, soms sterke, toename werd geconstateerd. De afname van het broedbestand in de periode 1980-1990 wordt ook vermeld door SOVON (1987). Zowel in Nederland als in België is er in die periode een sterke achteruitgang van het aantal broedparen vastgesteld. Ook in het verdere verleden is er zo'n achteruitgang opgemerkt, zoals in het midden van de jaren vijftig (Ganzevles *et al*, 1985). Gezien de synchroniteit in de achteruitgang in Nederland en België zijn er waarschijnlijk geen lokale oorzaken van de achteruitgang aan te wijzen. De populatie in Steyl en de in de rest van Limburg bevindt zich aan de noordgrens van het Middeneuropese verspreidingsgebied. Het is een bekend verschijnsel dat soorten aan hun areaalgrenzen sterk in aantal kunnen schommelen. Sedert het eerste broedgeval van deze soort in 1922 in Valkenburg fluctueren de aantallen in Limburg sterk (Ganzevles *et al*, 1985). Mogelijk spelen klimatologische omstandigheden een rol. De recentste Zuidlimburgse afname zette direct na de strenge winter van '78/'79 in. De vrij milde winters daaropvolgend konden de achteruitgang echter niet stuiten. Vreemd blijft natuurlijk ook de opleving in

*Bij Steyl werden vooral langs de Maas relatief vaak overwinterende Europese Kanaries waargenomen.
(foto: W. Scheres).*

Steyl juist na deze strenge winter! De bescheiden recente opleving van deze soort is ook in Zuid Limburg geconstateerd (mond. med. F. Schepers). Misschien staan we nu aan het begin van een (forse) aantalstoename van de Europese Kanarie in Limburg.

Het voorkomen van deze soort als wintergast wordt door SOVON (1987) vermeld, waarbij ook Tegeleen als lokatie wordt genoemd. Hens (1965) meldt de soort als zeldzaam overwinterend hetgeen geïllustreerd wordt met vijf gevallen tussen 1945 en 1963. Verdere vermeldingen als wintergast buiten Limburg komen voor in Alleyn *et al* (1971). Zij vermelden voor Midden-Nederland 8 ex op 11 januari 1957 te Huizerhaven en 3 ex op 24 januari 1964 bij De Bilt. Van Erve *et al* (1967) geven een geval van overwinteren: 25-12-1962 tm 5-1-1963 3-6 ex. te Volkel.

Literatuur

Alleyn W.F., L.M.J. van den Bergh, Sj. Braaksma, Th.J.F.A. ter

- Haar, D.A. Jonkers, N.H. Leys & J. van der Straaten. 1971. Avifauna van Midden-Nederland. Van Gorcum & comp. N.V. Assen.
- Erve van F.J.H., H.K.M. Moller Pillot, A.B.L.M. Wittgen, S. Braaksma, W.H.Th. Knippenberg & V. Langenhoff. 1967. Avifauna van Noord-Brabant. Van Gorcum & comp. N.V. Assen.
- Ganzevles, W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels & W. Vergoossen. 1985. Vogels in Limburg. Publ. Natuurhist. Gen. Limburg 13: 5-15. Maastricht.
- Hens P.A. 1965. Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg benevens een vergelijking met die der aangrenzende gebieden. Publ. Natuurh. Genootsch. Limburg N. 15. Maastricht.
- Hustings M.F.H., R.G.M. Kwak, P.F.M. Opdam & M.J.S.M. Reijnen. 1985. Vogelinventarisatie, achtergronden, richtlijnen en verslaglegging. Pudoc Wageningen & Vogelbescherming Zeist.
- SOVON. 1985. Broedvogelmonitoringproject handleiding. Arnhem.
- SOVON. 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels. Arnhem.
- Teixeira, R.M. (red). 1979. Atlas van de Nederlandse broedvogels. Almelo.

*Willem Scheres, Brabantstraat 162,
2408 GD Alphen a/d Rijn.*

DE GRAUWE GORS, EEN VERDWIJNENDE BROED-VOGEL IN BELGISCH EN NEDERLANDS LIMBURG?

Frans Schepers, Jos Rutten en Fred Hustings

'Le long de la Meuse, dans les environs de Maaseik, les Proyers etaient nombreux à la mi-juin 1944. J'en vois sur la berge herbeuse, dans les prés, sur les potaux de clotûre, sur les touffes de panais. Deux Proyers se repondent de la rive Hollandaise à la rive Belge à 100 m de distance.'

'Halverwege juni 1944 waren de Grauwe Gorzen talrijk langs de Maas in de omgeving van Maaseik. Ik zag ze in de grasrijke bermen, in weilanden, op weidepalen en op de strobalen. Twee Grauwe Gorzen, de één op de Belgische, de andere op de Nederlandse oever, 100 m van elkaar verwijderd, gaven elkaar antwoord.'

(A. van Beneden, *Le Gerfaut*, 1958)

Dit fraaie citaat van de Belgische ornitholoog Van Beneden geeft niet alleen een indruk van het voorkomen van de Grauwe Gors *Miliaria calandra* in de Nederlands-Belgische Maasvallei in de jaren veertig; het is ook illustratief voor het feit dat vogels zich niets van grenzen aantrekken, ook niet wanneer deze dwars door een rivier getrokken zijn. Mede omdat Grauwe Gorzen in de Belgisch/Nederlandse Maasvallei één populatie vormen, was het voor de auteurs een uitdaging het huidige voorkomen van deze soort voor beide Limburgse provincies te beschrijven.

Zangvogels van het cultuurland zoals de Grauwe Gors hebben, in tegenstelling tot bijvoorbeeld weidevogels, in Nederland en België nog maar weinig aandacht gekregen. Recent verscheen een uitgebreide publicatie over de Grauwe Gors in Nederland (Hustings *et al*, 1990); ook in België heeft deze soort in het kader van broedvogelonderzoek de laatste jaren meer aandacht gekregen. In beide landen gaat het bar slecht met de zangvogels van het cultuurland. Deze soortgroep bestaat vrijwel geheel uit bodembroeders, die het zware geweld van de moderne akkerbouw nauwelijks kunnen verdragen. Grauwe Gors, Geelgors, Veldleeuwerik, Patrijs en Kwartel behoren tot deze soorten, die inmiddels op grote schaal achteruitgaan of waarvoor de noodklok reeds heeft geluid.

Gebiedsbeschrijving

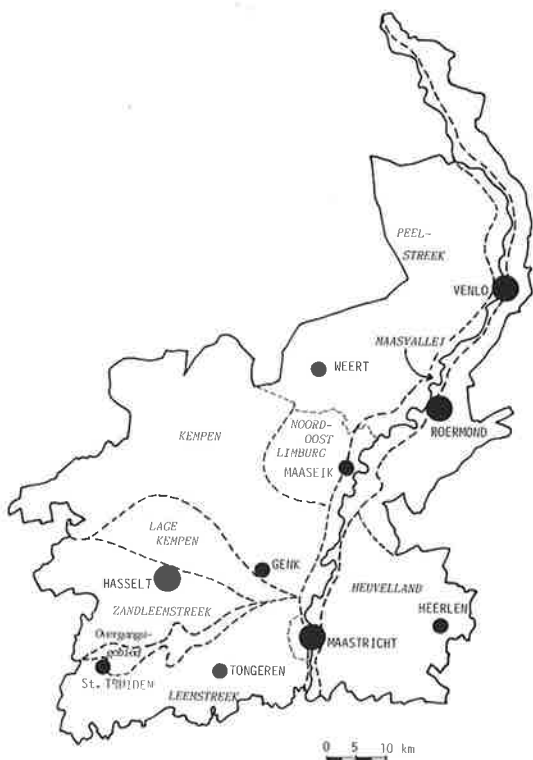
Het studiegebied, het totale grondgebied van de Belgische en Nederlandse provincies Limburg, is ca 470 km² groot, waarvan 242 km² in België en 228 km² in Nederland. De Maas vormt de belangrijkste grens tussen de beide Limburgen. Ten behoeve van dit artikel is het studiegebied onderverdeeld in een aantal deelgebieden (figuur 1).

Nederlands Limburg is globaal opgebouwd uit de volgende landschappelijke eenheden. Kenmerkend voor het meest zuidelijke deel is een reliëfrijk heuvellandschap met open lössplateaus (met overwegend akkerland), begroeide steilranden (grachten) en beekdaldoorsnijdingen. Het Maasdal, van zuid naar noord, heeft zijdelings (vooral oostkant) hoger gelegen Maasterrassen. Ten westen van de Maas in Noord- en Midden-Limburg vinden we dekzandlandschap (oude en jonge Peelontginningen) met ondiepe beekdalen en Peelrestanten zoals de Groote Peel en de Mariapeel.

In Noord- en Midden-Limburg komen uitgestrekte stuifzandbebossing voor; ten oosten van de Maas en ten noorden van Roermond zijn er nauwelijke open gebieden. Kleinschalige landschappen zijn er schaars; met name de Peelontginningsgebieden zijn erg open. De hoogte ten opzichte van N.A.P. bedraagt in Zuid-Limburg (exclusief het Maasdal) 50-330 m, in Noord- en Midden-Limburg overwegend 20-50 m.

Belgisch Limburg kunnen we bodemkundig ruw opdelen in een vijftal districten: de Kempen, de Maasvallei, de Zandleemstreek, de Leemstreek en de Voerstreek (figuur 1).

De Kempen omvat dekzand- en terrasgrindgebieden met in hoofdzaak zand-, zandleem- en lemige zandgronden. Binnen de Kempen komen drie sterk verschillende gebieden voor: het Kempens Plateau, de Lage Kempen en de Vlake van Bocholt. Het licht glooiend landschap op het Kempens plateau helt zacht af van 90 m in het zuiden naar 40 m in het noorden. Er komen overwegend naaldhoutbossen, weilanden en maïsakkers voor. Het vlakke landschap van de Lage Kempen (35-60 m) helt geleidelijk af naar de Demer in zuidwestelijke richting. Weiland vormt het hoofdgebruik. In de Vlake van Bocholt komen daarentegen veel broekgebieden voor. Weiland en maïs domineren

Figuur 1: Onderscheiden deelgebieden en enkele plaatsnamen in Belgisch en Nederlands Limburg.

hier over bouwland.

In de Zandleemstreek komen enkel zandleemgronden voor, 20-60 m boven zeespiegel. Op de hogere gronden wordt aan akkerbouw gedaan. Gronden met een matige waterhuishouding zijn in gebruik als boomgaard, terwijl de natte gronden worden ingenomen door weiland. Laagstamboomgaarden duiken de laatste jaren steeds meer op.

In de Leemstreek wordt de noordgrens uitgemaakt door de as Rijkel-Bilzen (hoogte 40-130 m.). Hier domineren akkers (tarwe, gerst, suikerbieten) en kleinfruitteelt (o.a. aardbeien). Tussen de Leemstreek en de Zandleemstreek komt een overgangszone voor met zandlemige tot licht zandlemige gronden. In deze overgangszone en in de buurt van Sint-Truiden komen veel laagstamaanplantingen voor.

De bodems in de Maasvallei zijn lemige, zandlemige en licht-kleige stroomafzettingen van de Maas. De natte gronden zijn over het algemeen in gebruik als weiland of aangeplant met populier. Op de droge gronden komen akkers voor (maïs, suikerbieten).

De Voerstreek tenslotte is buiten het kader van deze studie gelaten.

Werkwijze

Uitgangspunt voor dit artikel vormen verspreiding en dichtheden medio jaren zeventig (1973-77) en eind jaren tachtig (1985-91). In de eerste periode vonden zowel in België als in Nederland atlasprojecten plaats, gericht op de verspreiding van broedvogels; in Nederland op basis van 5 x 5 km-hokken, in België 8 x 10 km-hokken (Devillers *et al*, 1988; Teixeira, 1979).

In Nederland vond in de jaren zeventig systematisch inventarisatiewerk naar de Grauwe Gors plaats in het kader van landelijk onderzoek (coördinatie door R. Meijer) en op particulier initiatief. Deze gegevens zijn aangevuld met gegevens uit het archief van de Broedvogelatlas (Hustings *et al*, 1990).

Voor de Belgische situatie is op basis van de aantallen uit de Broedvogelatlas en regionale aanvullingen uit gerichte enquêtes en de Limburgse Broedvogelatlas, getracht zowel een correctie van de grootteklassen uit de atlas als een voorzichtige schatting te maken van het aantal broedparen in de jaren zeventig. Het bleek dat de schattingen uit de Belgische Broedvogelatlas in sommige hokken (in het studiegebied vooral in Zuidoost-Limburg) duidelijk te laag waren.

De gegevens uit 1985-91 zijn veel nauwkeuriger en betrouwbaarder. In Belgisch Limburg vonden de inventarisaties in deze periode plaats in het kader van de voorbereidingen van een nieuwe atlas van de Limburgse broedvogels (Werkgroep Avifauna Limburg). Vanaf 1985, maar vooral vanaf 1987 werden regionale broedvogelinventarisaties uitgevoerd. De intensiteit bereikte een hoogtepunt in 1991. Na een check met stafkaarten bleek 75-85 % van de (potentiële) habitats van de Grauwe Gors onderzocht te zijn. Vanwege deze hiaten zijn aantalscorrecties uitgevoerd. Dit is gebeurd met behulp van extrapolaties van telkens dichtheden. Voor Nederlands Limburg werden de gegevens in 1985-91 hoofdzakelijk verzameld in het kader van het Bijzondere Soorten Project voor broedvogels (BSP-b; SOVON, 1986) en onderzoek door de Provincie. De Grauwe Gors was in deze periode reeds zover in verspreiding beperkt, dat met name in de laatste jaren het verkrijgen van een min of meer compleet overzicht in de meeste deelgebieden niet al te veel moeite meer opleverde. Men dient zich te realiseren dat de verspreidings- en aantalsopgaven voor beide Limburgen uit de tweede periode vooral betrekking hebben op de jaren 1989 tot en met 1991.

Concluderend kunnen we stellen dat de inventarisatiemethodieken tussen Nederlands en Belgisch Limburg in de tweede periode vergelijkbaar zijn.

De kwantitatieve gegevens uit de eerste periode zijn echter in België globaler en minder betrouwbaar dan die uit de tweede periode; voor het Nederlandse deel geldt dit niet zo sterk. Door het kiezen van ruime aantalsklassen wordt dit probleem enigszins ondervangen.

Overigens moeten de vermelde aantallen als minima beschouwd worden. In een aantal kleinere, in oppervlakte verschillende deelgebieden is zowel in de eerstgenoemde als tweede periode een betrouwbare inventarisatie uitgevoerd en zijn aantalsveranderingen precies bekend.

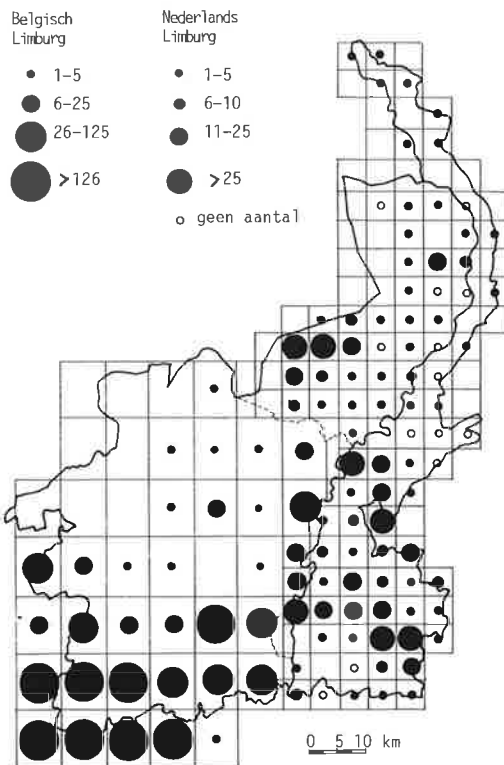
Verspreiding en aantallen

Verspreiding 1973-79 (figuur 2)

Belgisch Limburg In deze periode kwam de Grauwe Gors vooral voor in de Leemstreek, in de zuidelijke en westelijke Zandleemstreek en de Maasvallei. Vooral rondom Sint Truiden en Tongeren was de soort algemeen met in de meeste

Zingende Grauwe Gors (foto: F. Schepers)

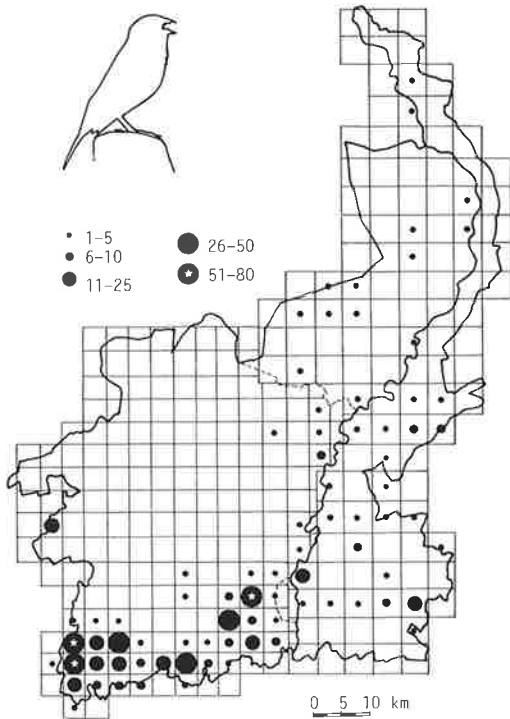
Figuur 2: Verspreiding van de Grauwe Gors in Belgisch en Nederlands Limburg in de periode 1973-77 (bewerkt naar Devillers et al, 1988 en Hustings et al, 1990).

blokken 26-125 territoria, in sommige blokken zelfs meer. De uitgestrekte akkergebieden in golvend, open landschap waren de favoriete habitats. In de Maasvallei tussen Maastricht en Maaseik bezetten de Grauwe Gorzen vooral de kleinschalige, vrij extensief gebruikte graslandgebieden binnen het winterbed van de Maas.

De totale Belgisch-Limburgse populatie in deze periode kan ruwweg worden geschat op 900-1200 territoria.

Nederlands Limburg In Nederland Limburg kwam de Grauwe Gors vooral verspreid in het Zuidlimburgse Heuvelland voor, dat op de Belgische Leemstreek lijkt: een golvend plateaulandschap met akkers op löss. Ook in het Nederlands deel van het Maasdal kwamen forse aantallen voor, zodat hier sprake was van een grensoverschrijdende populatie (zie citaat Van Beneden, 1958). Waarschijnlijk is de talrijkheid op het Plateau van Margraten (zuidwestelijk deel Heuvelland) onderschat, evenals in sommige delen van Noord- en Midden-Limburg. Desalniettemin kan gesproken worden van een min of meer aaneengesloten verspreiding aan deze kant van de grens. Atlasblokken met meer dan 25 territoria kwamen vooral voor in de omgeving van Weert, Echt/Koningsbosch en tussen Maastricht en Heerlen.

De totale Nederlands-Limburgse populatie bedroeg 560-595 territoria (Hustings et al, 1990).

Figuur 3: Verspreiding van de Grauwe Gors in Belgisch en Nederlands Limburg in de periode 1985-91.

Verspreiding 1985-91 (figuur 3)

Belgisch Limburg In vergelijking met 1973-79 is een duidelijke zuidwaartse inkrimping van de verspreiding te constateren. De territoria in de Kempen, Lage Kempen en de Zandleemstreek zijn inmiddels vrijwel geheel verdwenen en in de Maasvallei is het voorkomen dunnetjes. Het midden en noorden van Limburg is praktisch geheel verlaten. De enorme verspreidingskern in de Leemstreek lijkt nog weinig aangetast, maar de -nu nauwkeuriger- aantalsopgaven uit dit gebied tonen aan dat ook hier de populatie uitgedund is. De totale populatie wordt in deze periode geschat op 600-700 territoria.

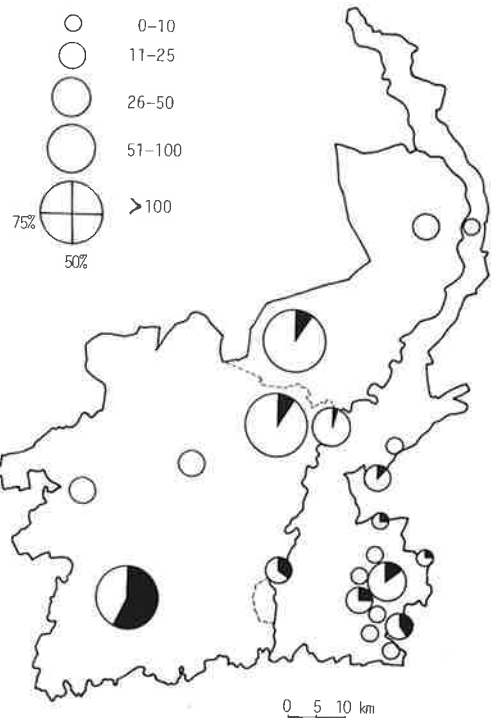
Nederlands Limburg De situatie in Nederlands Limburg is veel desastreuzer verslechterd dan in Belgisch Limburg. Limburg was in de jaren zeventig het belangrijkste aaneengesloten broedgebied van de Grauwe Gors in Nederland (cf Hustings *et al*, 1990). Van de verspreiding in 1973-79 zijn alleen nog fragmenten over en atlasblokken met meer dan 10 territoria zijn een zeldzaamheid geworden. Diverse verspreidingskernen van de Grauwe Gors lijken als het ware te zijn 'uitge-

doofd'. Anno 1985-91 komen er in Nederlands Limburg nog maar op drie plaatsen kleine concentraties van Grauwe Gorzen voor: ten noorden van Maastricht (11), bij Bocholtz (15) en Grevenbicht (11 territoria). Het aantal territoria wordt in 1989 geschat op nog slechts 65-90.

Enkele deelgebieden nader bekeken

Voor een aantal deelgebieden, welke in de beide perioden kwantitatief zijn onderzocht, is het mogelijk aan te geven wat de aantalsverandering in de tussentijd is geweest. Voor Belgisch Limburg gaat het om een vijftal gebieden, voor Nederlands Limburg 17. In figuur 4 is de achteruitgang voor deze deelgebieden weergegeven. Helaas is uit het concentratiegebied in de zuidelijke helft van Belgisch Limburg slechts uit één deelgebied materiaal beschikbaar.

Belgisch Limburg In de Maasuitewaarden van Heppeneert-Elen waren rond 1960 minimaal ca 30 zangposten aanwezig (Rutten, 1988). Anno

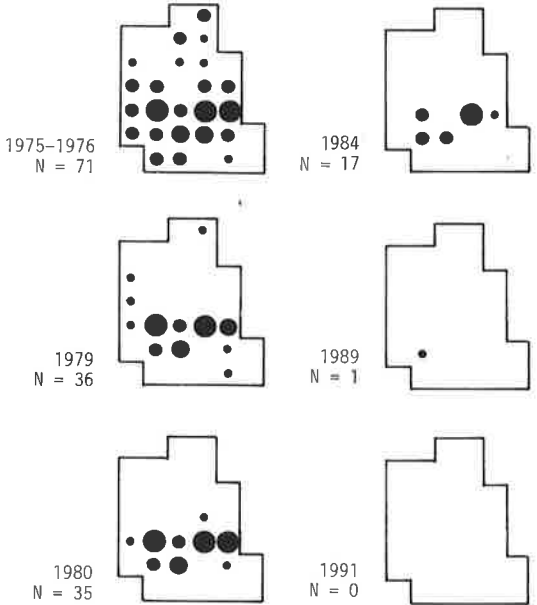

Figuur 4: Aantalsveranderingen van de Grauwe Gors in onderzoeksgebieden. De situatie in 1985-90 is vergeleken met die in 1973-79. De stipgrootte geeft de omvang van de oorspronkelijke populatie aan; zwart is het aandeel in % dat resteert.

1988 werden hier nog 6 territoria gevonden. In NO-Limburg werden in 1973-77 minimaal 66 zangposten opgetekend. Volgens een reconstructie zullen er in dit gebied ca. 100-105 territoria zijn geweest. In 1988-89 waren er 19 zangposten over, in 1991 minimaal 15. In de Hoge Kempen (omgeving Opglabbeek, Gruitrode, Helchteren, Linde, Gerdingen en 't Hasselt) bevonden zich eind jaren '70 ca 10-20 territoria; deze zijn nu alle verdwenen. In het Schulensbroek bevonden zich anno 1973-77 11-25 territoria; in 1990 waren deze verdwenen. Volgens de Atlas van de Belgische Broedvogels (Devillers *et al*, 1988) waren er in de omgeving van Heers (Leemstreek) in 1973-77 minimaal 125 zangposten. Anno 1988-91 zijn er dit nog maximaal 70. De omgeving van Bilzen is eveneens een frappant voorbeeld van areaalin-krimping. Eind jaren zeventig/begin jaren tachtig werd de Grauwe Gors nog aangetroffen in 34 kilometerhokken. In 1989-91 werd de soort in 9 kilometerhokken vastgesteld.

Samengevat kan voor Belgisch Limburg gesteld worden dat vooral de kleinere populaties in de noordelijke helft en het midden van de provincie zijn verdwenen. Uitgedrukt in absolute aantallen territoria is echter vooral de achteruitgang in de Maasvallei en de Leemstreek van betekenis.

Nederlands Limburg In diverse deelgebieden in oostelijk Zuid-Limburg werden in 1975-79 93 territoria geteld, 1986 19, een afname van 90 % (F. Hustings); de situatie is sindsdien nog verslechterd. Alleen in kernen bij Bocholtz en ten noorden van Maastricht houdt de soort vooralsnog stand. In de omgeving van Weert ging het aantal paren in een periode van 10 jaar terug van 106 naar 12 paar (F. Post), bij Ohé en Laak van 37 tot 1-2 paar (P.

Figuur 5: Voorbeeld van het uitsterven van een lokale Grauwe Gorzenpopulatie bij Voerendaal in de periode 1975-91. De aantallen zijn weergegeven per kilometer-hok (F. Hustings).

Verbeek). De schaarse Noordlimburgse gegevens wijzen op een achteruitgang van 95-100 %. Voor zover bekend is de soort hier nu verdwenen. De wijze waarop lokale populaties van de Grauwe Gors uitstierven verliep stereotiep: eerst raakte de verspreiding steeds meer verbrokken, waarbij de beste gebieden het langst bezet bleven. Vervolgens 'doofde' ook de laatste kern. In figuur 5 is dit

De Kunderberg te Voerendaal huisvestte in 1975 nog 25 broedparen van de Grauwe Gors; nu is de soort hier verdwenen (foto: F. Schepers).

De toekomst van de voor Westeuropese begrippen forse populatie van de Grauwe Gors in Belgisch Limburg hangt af van de veiligstelling van het typische grondgebruik in deze streek (foto: A. Zwaga).

voor een 32 km² groot gebied nabij Voerendaal geïllustreerd. Dergelijke uitsterfpatronen zijn ook bij andere vogelsoorten met een sterke plaatstrouw aangetroffen, in Limburg o.a. bij Roodborsttapuit (Hustings, 1986), Ortolaan (Schols & Schepers, 1991) en Patrijs (Schepers en Hustings, 1990). Het resultaat zijn eilandsgewijs voorkomende restpopulaties die maar moeilijk stand kunnen houden (Opdam & Schotman, 1985).

Concluderend blijkt zowel in Nederlands als Belgisch Limburg een sterke areaalinkrimping te hebben plaatsgevonden, waarbij met name kleinere lokale populaties begin jaren tachtig zijn verdwenen. Ook de overgebleven bolwerken in de Belgische Leemstreek lijken zo langzamerhand aan omvang en aantal paren in te boeten.

In tabel 1 zijn de totaalschattingen per deelgebied voor beide perioden weergegeven. Hieruit blijkt dat de Grauwe Gors in Belgisch Limburg 25-50% is achteruitgegaan, per deelgebied kan dit nog hoger liggen. Desalniettemin is het aantal territoria van 650-790 in 1989-91 zeer respectabel, zeker als we bedenken dat deze populatie onderdeel uitmaakt van een vrijwel aaneengesloten verspreidingskern in het gebied tussen Leuven-Lovain la Neuve-Namen-Luik-Maastricht-Hasselt van ca. 1200-1600 territoria (gegevens J. Rutten)! In Westeuropees verband (Hustings *et al.*, 1990) gaat het dus om een populatie van betekenis.

De populatie in Nederlands Limburg is er veel slechter aan toe. De deelpopulaties in Noord-Limburg, de Peel en Zuid-Limburg slonken allen met 85-95 % en de overgebleven populatie is

slechts een fractie van die in Belgisch Limburg. De populatie heeft hiermee een kritisch laag niveau behaald en de soort lijkt in het voetspoor te treden van zijn familielid de Ortolaan.

Is er een toekomst voor de Grauwe Gors?

De hierboven geschetste achteruitgang van de Grauwe Gors geldt niet alleen voor Limburg. Hustings *et al.* (1990) melden een afname in breed perspectief, in feite geheel West- en Midden-Europa. De afname is wellicht begonnen tussen 1940 en 1960 en is in de jaren zeventig en tachtig in versnelling gekomen. De geconstateerde afname heeft alles te maken met grootschalige veranderingen in de landbouw. Er zijn wat dat betreft parallellen te trekken met andere typische vertegenwoordigers van het agrarisch cultuurlandschap, zoals Patrijs, Roodborsttapuit, Veldleeuwerik, Kwartel en Graspieper. Intensief grondgebruik (waardoor kruidenrijke overhoeken verdwenen zijn), herbicidengebruik, grootschalige verkaveling, overbemesting en veranderingen in teelt (meer maïs in plaats van traditionele granen, en de laatste jaren in Belgisch Limburg ook opkomst laagstamfruit) zijn concrete oorzaken voor habitatverlies. Voor de Maasvallei worden daarnaast grootschalige ontgrindingen genoemd als puur habitatverlies. De optimale habitat van de Grauwe Gors omvat in onze contreien enerzijds een afwisseling tussen granen en hakvruchten (vooral bieten) en anderzijds tussen extensieve hooi- of graslanden en (hakvrucht)akkers. Kruidenrijke randen en (onverharde) paden, spelen een belangrijke rol in deze

Tabel 1: Geschat aantal territoria van de Grauwe Gors per deelgebied in de beide Limburgen.

Deelgebied	Periode 1973-77	Periode 1989-91
Belgisch Limburg		
Uiterwaarden Maas ¹⁾	36-52	6-9
Noordoost-Limburg	101-107	11-20
Kempen	11-17	0
Zandleemstreek	58-90	8-18
Leemstreek - west	371-495	300-325
- oost	311-392	260-325
Voerstreek	6-11	0
Totaal	894-1164	585-697
(Afgerond)	900-1200	600-700)
Nederlands Limburg		
Noord-Limburg	70-90	5-15
Peelstreek	110-115	12-15
Zuid-Limburg	380-390	50-60
Totaal	560-595	67-90
(Afgerond)	550-600	65-90)
Beide Limburgen	1454-1759	652-787
(Afgerond)	1450-1760	650-790)
1) ten zuiden van Stokkem		

biotoop. Granen lijken een belangrijke rol te spelen, en juist daar gaat het slecht mee. De Leemstreek is de graanschuur voor Belgisch Limburg. Tussen 1975 en 1990 is de absolute oppervlakte aan granen in deze streek met ruim 10 % gedaald. Anno 1990 nemen de graanteelten nog ruim 40 % van de oppervlakte voor hun rekening (bron: landbouwtellingen). Ook het areaal bieten en grasland slinkt. De maiscultuur neemt daarentegen sinds 1975 sterk toe. Voor Nederlands Limburg gaat de relatie tussen opkomst mais en afname granen (én de Grauwe Gors) nog veel sterker op (Hustings *et al*, 1990).

Mais wordt volledig gemeden door de Grauwe Gors. Mais is ongeschikt als broedplaats: het komt laat in het seizoen op, biedt in het begin weinig tot geen bescherming tegen weerselementen en predatoren, en levert in tegenstelling tot granen (onrijpe korrels!) geen voedsel op voor jonge Grauwe Gorzen. Waarschijnlijk is ook het weinig talrijke voorkomen van onkruiden (meestal beperkt tot Glad Vingergras en Groene Naalbaar) ongunstig, evenals het lokale vochtige klimaat en de schaduwrijke omgeving die maisculturen met zich

meebrengen. Ook worden maisakkers intensief bemest en in feite vaak gebruikt als stortplaats voor gier uit de bio-industrie.

De vooruitzichten voor de Grauwe Gors zijn, bij het uitblijven van maatregelen, ronduit somber. Gezien de ontwikkelingen in de akkerbouw lijkt het er niet op dat de graanteelt zal toenemen, integendeel. Er wordt in toenemende mate gezocht naar alternatieve gewassen (mede gestimuleerd door dalende graanprijzen), waardoor een verdere inkrimping van het granenareaal te verwachten is.

Positieve maatregelen moeten echter toch gezocht worden in een verandering van het grondgebruik. Vroeg maaien van grasland, zware bemesting en herbicidengebruik moeten worden teruggedrongen, en het extensief telen van graan en andere traditionele akkergewassen dient te worden gestimuleerd. Veel andere dier- en plantesoorten zullen hiermee worden bevoordeeld, zoals bijvoorbeeld de Hamster en akkerkruiden.

Dat men dit langzaam aan gaat inzien, blijkt onder meer uit de akkerrandenprojecten zoals die in Duitsland zijn opgestart. Ook in Nederland bestaat

er de mogelijkheid om in het kadervan de Relatienota beheersovereenkomsten af te sluiten met speciale 'akkerpakketten', waarin een deel van de bovengenoemde maatregelen aan de grondgebruikers kan worden vergoed. Er zijn echter weinig waardevolle akkergebieden (bijv. op Zuidlimburgse plateaus) onder de Relatienota gebracht, zodat de oppervlakte nog beperkt is voor enigszins levensvatbare populaties. Bovendien gebeurt het afsluiten van overeenkomsten op basis van vrijwilligheid. De bestaande braakleggingsregelingen lijken voornamelijk evenmin soelaas te bieden, gezien de verplichtingen die hieraan zijn verbonden (bijv. inzaaien groenbemesters). In het Maasdal biedt het extensief begrazen van de uiterwaarden in het kader van natuurontwikkelingsprojecten wellicht enig perspectief.

Dat men zich ook op Europees niveau eindelijk bewust is van de probleem van leefgemeenschappen van akkergebieden blijkt uit het volgende. In 1990 is door de Bijzondere Commissie voor het Leefmilieu, sectie "Natuurbehoud en Landschapsbescherming" van de Benelux Economische Unie een 'Benelux-plan ter bevordering van het herstel van de levensgemeenschappen van planten en dieren op akkers' (Benelux Economische Unie, 1990) opgesteld. Net als het Nederlandse 'Soortenbeschermingsplan Patrijs' (Anonymus, 1991) wil men proefgebieden of voorbeeldprojecten opstarten, waar op basis van vrijwilligheid beheersmaatregelen genomen worden voor levensgemeenschappen van akkers, in het bijzonder de Patrijs. Men verwacht dat o.a. ook de Grauwe Gors hiervan zal profiteren. Wrang is bij beide projecten dat de jagerswereld nauw betrokken is met het oog

op het jachtwild in de groep van de akkervogels: de Patrijs. Het is te hopen dat de andere plant- en diersoorten niet puur als franje zijn gebruikt om eenzijdige jachtbelangen te rechtvaardigen. De keuze voor een eerste proefgebied in Nederlands Limburg (Beesel-Swalmen, geen typisch akkergebied) betreft in ieder geval geen gebied waar Grauwe Gorzen, Roodborsttapuiten, Ortolanen of Hamsters voorkomen.

De toekomst zal leren of deze en andere projecten soelaas bieden voor de bedreigde Grauwe Gors. In Groningen is men gestart met een 'akkervogelmeetnet' om de ontwikkelingen in de akkervogelgemeenschappen te kunnen volgen (van Scharenburg *et al*, 1991). Het inventariseren van deze soortgroep in Belgisch en Nederlands Limburg blijft eveneens van wezenlijk belang.

Dankwoord

Zonder de hulp van velen was dit overzicht niet mogelijk geweest. De volgende waarnemers stuurden hun gegevens geheel belangeloos op: Ernest van Asseldonk, Piet Beckers, Ginus Bons, Jo van der Coelen, Walter van der Coelen, Gustaaf van Damme, Eddy Dupae, Hendrik Erkenbosch, Ruud Foppen, Jan Gabriëls, John Hageman, Jos Hoogveld, Wouter Helmer, Tony Jacobs, Koen Leysen, Piet van den Muckhof, Boena van Noorden, Roger Neesen, Benny Odeur, Frans Schaakxs, Jan Stevens, Jaques Ummels, Mariëtte Vandalon, Jos Vandegoor, André Vanmarsenille, Peter Verbeek, Ludy Verheggen, Willem Vergoossen, Frans Verstraeten. Ernest van Asseldonk (SOVON) stelde de gegevens van het BSP voor Noord- en Midden-Limburg

Grauwe Gorzenbiotop in de 'graanschuur' van Belgisch Limburg: de omgeving van Sint Truiden in de Leemstreek. Let op de opkomende laagstamteelt (foto: J. Rutten).

beschikbaar. Paul Spreuwenberg werkte zijn dagboeken van 1960 tot en met 1980 voor ons door. Frans Post leverde in het kader van een landelijk artikel uitgebreide gegevens over het voorkomen bij Weert.

Tenslotte dank aan de familie Derwael voor het zo vaak uitlenen van een fiets, het 'inventariseerinstrument' bij uitstek.

Literatuur

- Anonymus. 1991. Herstelplan leefgebieden Patrijs. Soortenbeschermingsplan. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer & Visserij, 's Gravenhage.
- Benelux Economische Unie. 1990. Benelux-plan ter bevordering van het herstel van de levensgemeenschappen van planten en dieren op akkers. Ontwerp op basis van de vergadering gehouden te Luxemburg op 25 april 1990. Brussel.
- Devillers P., W. Roggeman, J. Tricot, P. Del Marol, C. Kerwijn, J.P. Jacob & A. Anselin. 1988. Atlas van de Belgische Broedvogels. Kon. Belg. Inst. v. Natuurw., Brussel.
- Hustings, F. 1986. Veranderingen in de stand van de Roodborstapuit (*Saxicola torquata*) in 1970-1984. *Limosa* 59: 153-162.
- Hustings, M.F.H., R.G.M. Kwak, P.F.M. Opdam & M.J.S.M. Reijnen (red.). 1985. Vogelinventarisatie (Natuurbeheer in Nederland 3). Pudoc, Wageningen/Vogelbescherming, Zeist.
- Hustings, F., F. Post & F. Schepers. 1990. Verdwijnt de Grauwe Gors *Miliaria calandra* als broedvogel uit Nederland? *Limosa* 63: 103-11.
- Opdam, P. & A. Schotman. 1985. Over de dynamiek in de verspreiding van broedvogels. *Het Vogeljaar* 33: 233-242.
- Rutten, J. 1988. Ecologisch rapport van de uiterwaarden te Heppeneert-Elen. Stad Maaseik, 292 pp.
- Scharenburg, C. van, J. van 't Hoff, A. van Klinken & B. Koks. 1991. Akkervogels 1989-1990. Resultaten akkervogelmeetnet Groningen. *Grauwe Gors* 19: 4-10.
- Schepers, F. & F. Hustings. 1990. **Schrikbarende** achteruitgang van de Patrijs in het Heuvelland. *Limburgse Vogels* 1: 1-6.
- Schols, R. & F. Schepers. 1991. *De Broedvogels van het Noordelijk Peelgebied. Avifaunakartering Limburg. Deelgebied I*, 1990. Provincie Limburg, Maastricht.
- SOVON, 1986. Handleiding Bijzondere Soorten project. Arnhem.
- Teixeira R.M. 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels, Natuurmonumenten, 's Graveland.

Frans Schepers, Ophoven 56, 6133 XW Sittard
Jos Rutten, Venlosesteenweg 7,
3688 Kinrooi België
Fred Hustings, Veldstraat 52, 6533 CD Nijmegen

DE GEVOLGEN VAN DE BRAND IN DE GROOTE PEEL OP DE AVIFAUNA

Ludy Verheggen

Vanaf 24 mei 1991 woedde er gedurende drie dagen een hevige brand in het Nationaal Park i.o. de Groote Peel. De brand trof een gebied ter grootte van ca. 200 ha in het zuidoostelijk deel dat ligt aan weerszijden van de Astensche Moostscheiding (figuur 1). In het Limburgse deel van de Groote Peel werd in 1991 door de provincie Limburg een broedvogelkartering uitgevoerd. Deze broedvogelkartering werd uitgevoerd in het kader van de "Avifaunakartering Limburg" (zie Schols & Schepers, 1991). De afgebrande delen van de Groote Peel maakten deel uit van het geïnventariseerde gebied, zodat de directe effecten op de aanwezige broedvogels konden worden vastgesteld.

De brand

Ten behoeve van de broedvogelkartering werd de Groote Peel opgedeeld in vijf deelgebieden. Het meest oostelijk gelegen deelgebied (oppervlakte 100 ha), in het vervolg van dit artikel aangeduid als 'Brand', is in brand gevlogen (zie figuur 1). Bij de

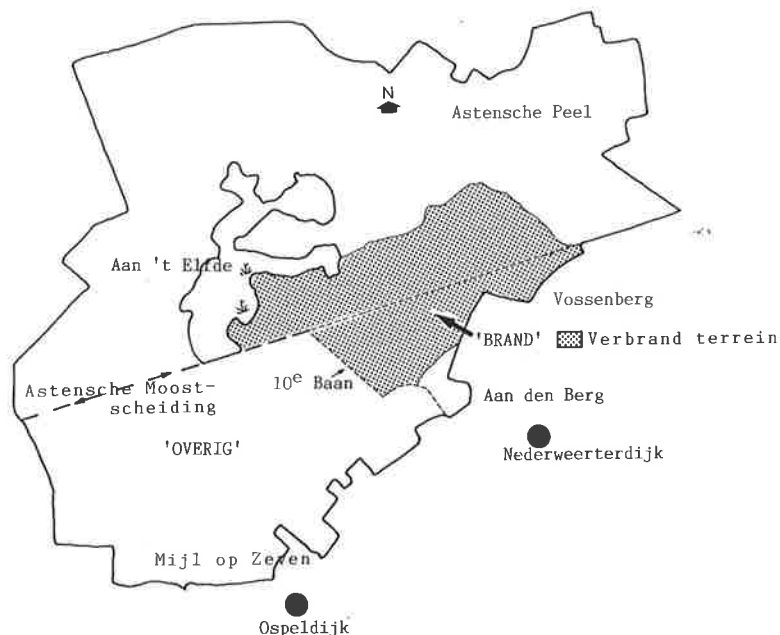
deelgebiedsgrens op de peelweg de 10e Baan, is de brand, die vanuit oostelijke richting is opgerukt, gestopt.

In figuur 2 staat een zeer ruwe zonering van de vegetatietypen in deelgebied 'Brand' weergegeven. De laag gelegen zone met moeras-oever- en watervegetaties heeft nog het "minst" te lijden gehad van de brand. Niet verbrand zijn de hoger gelegen drogere heidevegetaties met naaldhoutaanplant langs de zuidrand. In het grootste deel van het gebied, dat vooral bestaat uit vergraste, droge en vochtige heidevegetaties met verspreide opslag van vliegdenen en berk, is de vegetatie geheel verbrand. Van de opslag en dichte varenvegetaties langs de peelluggen resteerden na de brand nog slechts de verkoolden resten.

De broedvogelkartering

De inventarisatie is uitgevoerd met behulp van de uitgebreide territoriumkartering. Voor een uitgebreide beschrijving van de inventarisiemethode verwijs ik naar Schols en Schepers (1991). Aan

Figuur 1. Ligging van het in brand gevlogen terrein in de Grootte Peel en globale begrenzing van de deelgebieden.

'Brand' zijn in de periode april tot juli 4 ochtendbezoeken en 3 avondbezoeken gebracht. Vóór de brand 2 ochtendbezoeken en 1 avondbezoek, na de brand 2 ochtendbezoeken en 2 avondbezoeken. Aan de drie andere deelgebieden werden 3 ochtendbezoeken en 1-2 avondbezoeken gebracht: vóór de brand 2 ochtendbezoeken en 1 avondbezoek, na de brand 1 ochtendbezoek en 1 avondbezoek. Voor alle deelgebieden vielen de 3 ochtendbezoeken op steeds dezelfde dag. De avondbezoeken werden niet op dezelfde dag gebracht. Om een vergelijking mogelijk te maken tussen de deelgebieden zijn uitsluitend de gegevens van 3 ochtendbezoeken en 1 avondbezoek gebruikt. Het derde ochtendbezoek werd op 11 juni gebracht. In één deelgebied viel het avondbezoek vóór de brand, in de andere deelgebieden na de brand.

Beoordeling van het effect van de brand op de broedvogels

Voor een aantal broedvogels ligt de zangpiek in het seizoen vóór de periode dat er brand uitbrak. Voordat er brand uitbrak was dus al een groot deel van de territoria geregistreerd. Wanneer deze territoria na de brand niet bevestigd konden worden door vervolwaarnemingen, hoeft dit nog geen direct gevolg te zijn van de brand. Het kan namelijk ook een gevolg zijn van een verminderde

zangactiviteit in de loop van het seizoen. Ter correctie voor een eventueel seizoenseffect op het vastgesteld aantal territoria is een vergelijking gemaakt met drie andere deelgebieden (oppervlakte ca. 275 ha). Om iets over het effect van de brand te kunnen zeggen is gekeken in welk deel van alle territoria gedurende het derde ochtendbezoek, dat na de brand gebracht was, geen registratie verricht is. Dit werd gedaan voor deelgebied 'Brand' apart en voor de drie overige deelgebieden samen. Vervolgens is met behulp van de U-toets (Wyvekate, 1971) onderzocht of de verschillen significant waren. Deze toets onderzoekt of de afname in registraties in deelgebied 'Brand' afwijkt van de norm. Als norm voor een afname in activiteit, die niet toegeschreven kan worden aan de brand, wordt de situatie in de overige deelgebieden opgegeven. De verschillen zijn getoetst voor die soorten die met minstens negen territoria in deelgebied 'Brand' vertegenwoordigd waren.

Resultaten

Algemeen

In tabel 1 staan voor alle soorten in volgorde van toename in effect (D), voor de drie deelgebieden samen ('overig') en voor deelgebied 'Brand' apart, het aantal territoria vermeld met daarnaast het aantal territoria waar tijdens het derde ochtendbe-

Tabel 1. Weergave van het effect van de brand op de registratie van territoria van broedvogels in de Grootte Peel, zomer 1991.

Soort	Overige		Deel-gebied			Brand		E
	A	B	A	B	C	D		
Slobeend	25	(13)	52	6	(0)	-	++	
Dodaars	5	(4)	80	2	(0)	-	++	
Boomkruiper	5	(3)	60	1	(0)	-	++	
Geelgors	3	(1)	33	3	(0)	-	++	
Wintertaling	36	(13)	36	14	(2)	14	+	*
Waterhoen	11	(4)	36	3	(1)	33	+	
Wielewaal	4	(0)	-	2	(0)	-	0	
Krakeend	3	(0)	-	2	(0)	-	0	
Ransuil	2	(0)	-	1	(0)	-	0	
Tortelduif	2	(0)	-	2	(0)	-	0	
Grauwe vliegenvanger	1	(0)	-	1	(0)	-	0	
Kuifmees	2	(1)	50	3	(2)	66	-	
Blauwborst	86	(29)	34	29	(12)	41	-	ns
Boompieper	37	(13)	35	11	(5)	45	-	*
Graspieper	23	(1)	4	20	(2)	10	-	ns
Meerkoet	12	(5)	42	5	(3)	60	-	
Waterral	11	(4)	36	2	(1)	50	-	
Roodborsttapuit	16	(4)	25	9	(7)	77	—	*
Grasmus	9	(1)	11	3	(2)	67	—	
Rietgors	39	(9)	23	14	(7)	50	—	*
Matkop	7	(2)	29	3	(2)	67	—	
Sprinkhaanrietzanger	7	(3)	43	1	(1)	100	—	
Grote lijster	2	(0)	-	2	(1)	50	—	
Wulp	2	(0)	-	4	(1)	25	—	
Totaal	357	(110)	31	143	(50)	35	-	ns

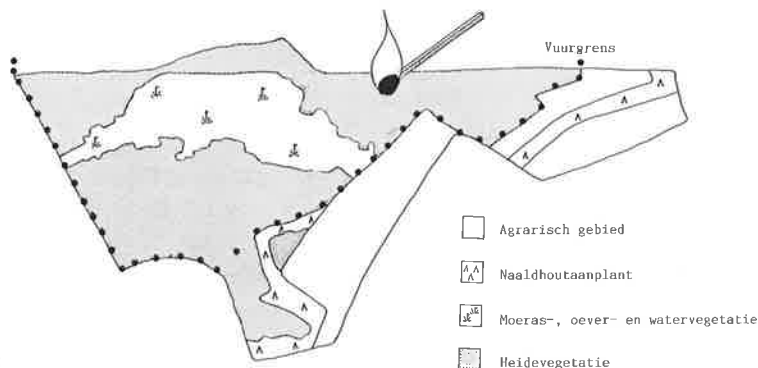
A vastgesteld aantal territoria
 B aantal territoria zonder registratie na de brand
 C percentage niet geregistreerde territoria na de brand
 D effect van de brand:

+ = toename registraties
 ++ = sterke toename registraties (> 25% verschil)
 - = afname registraties
 — = sterke afname registraties (> 25% verschil)

E U-toets op het verschil in registraties ($p \leq 0.05$, s.d. = 5%)

* = significant ($p \leq 0.05$)
 ns = niet significant

Figuur 2. Vegetatietypen en vuurgrens in deelgebied 'Brand'

zoek géén registratie is verricht. De verwachting was dat vooral de struik- en grondbroeders in het gebied een flinke klap zouden hebben gekregen. De biotopen van kruin- en holenbroeders waren niet verbrand.

De Sprinkhaanrietzanger was de enige soort die na de brand niet meer in het gebied aanwezig was. Grauwe vliegenvanger, Tortelduif en Wielewaal zijn alleen in juni en juli, na de brand, in het gebied waargenomen. Alle overige soorten die zich al voor de brand gevestigd hadden waren ook na de brand nog in het verbrande gebied aanwezig. De tijdsduur van een inventarisatieronde werd ten gevolge van de brand tot de helft gereduceerd: van 430 minuten voor de brand tot 220 minuten na de brand. Dit geeft al aan dat ten gevolge van de brand de hoeveelheid actieve vogels sterk was afgenomen.

De soorten

Voor soorten als Wintertaling, Slobeend, Dodaars en Geelgors wordt in de tabel een positief effect van de brand gesuggereerd. Bij de Geelgors en Dodaars gaat het evenwel om een erg klein aantal territoria. Deze soorten zijn hoe dan ook niet door de brand verjaagd. Opvallend is de grotere activiteit van de watervogels. Deze waren wellicht ook beter waar te nemen, omdat het terrein kaler en opener geworden was. Alhoewel de natte delen nog het minst zijn verbrand, is niet duidelijk of hier nesten verloren zijn gegaan.

Een deel van het grove dennenbosje in Aan den Berg waar een territorium van de Kuifmees gevestigd was is verbrand. Mogelijk dat dit territorium zich verplaatst heeft naar het nog intacte deel. De territoria van Boomkruiper, Matkop en Ransuil lagen aan de rand van het getroffen gebied.

In het territorium van de Sprinkhaanrietzanger, dat in vochtige heidevegetatie gelegen was, is geen tweede waarneming meer verricht. Het territorium van de Sperwer dat net buiten 'Brand' gevestigd

was is mogelijk als gevolg van de drukte en werkzaamheden van de brandweer tijdens blusactiviteiten verstoord.

De Meerkoet heeft mogelijk negatief op de brand gereageerd. Het geringe aantal territoria kan echter het beeld enigszins vertekenen. Van de Waterral werd een territorium op de ochtend, enkele uren vóór het uitbreken van de brand, gelokaliseerd. In dit territorium is geen tweede waarneming meer verricht. Een tweede territorium werd ongeveer een week na de brand vastgesteld. Beide lokaties lagen op een onderlinge afstand van 1 km, in verbrand terrein.

Twee territoria van de Grasmus, die in wilgenstruweel aan de rand van een vochtige heidevegetatie gelegen waren, zijn verloren gegaan. Een derde territorium lag net buiten het verbrande terrein.

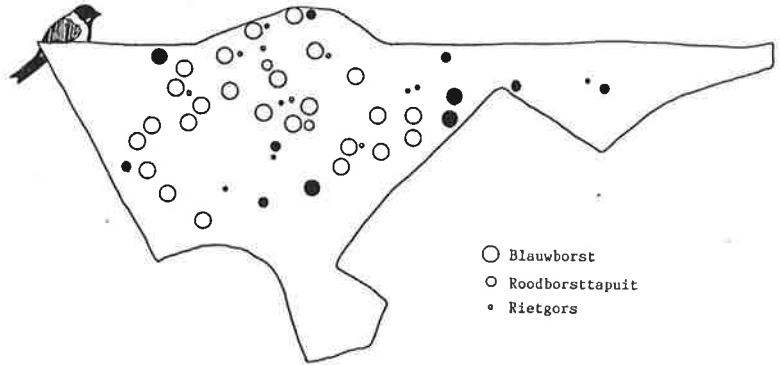
Van de Wulp heeft een paartje in het agrarisch gebied langs 'Brand' met succes jongen grootgebracht. Twee territoria waren ook na de brand nog in het gebied gevestigd, maar in 'Brand' is waarschijnlijk geen enkel jong met succes grootgebracht.

De hardste klap is ten deel gevallen aan de Roodborsttapuit, met negen territoria toch een karakteristieke broedvogel van dit deel van de Groote Peel. Er konden slechts twee territoria teruggevonden worden. Vrijwel alle territoria waren gelegen in de nabijheid van dichte opslag langs peelluggen en (vergraste) heideterreinen. De nog resterende twee territoria bevinden zich in centraal gelegen natte heidevegetatie.

Bij de Rietgors zijn na de brand in de helft van de territoria geen registraties meer verricht. Het verschil met het referentiegebied is significant en is mogelijk een direct gevolg van de brand.

Bij de Boompieper is sprake van enig terreinverlies. Vier van de vijf territoria die in open centraal gelegen terrein lagen zijn na de brand verdwenen. Zes territoria waren gevestigd aan de zuidrand langs bosranden. Ook daar waar de opgaande vegetatie verbrand was, waren nog territoria ge-

Figuur 3. Territoriumkaart van Blauwborst, Roodborsttapuit en Rietgors. De territoria waar na de brand geen registratie verricht werd zijn zwart weergegeven.

vestigd.

De Graspieper was van alle soorten na de brand nog het meest prominent aanwezig. Vrijwel alle 20 territoria waren na de brand nog in het gebied gevestigd. De vogels voerden hun baltsvluchten uit vanaf de verbrande veengrond.

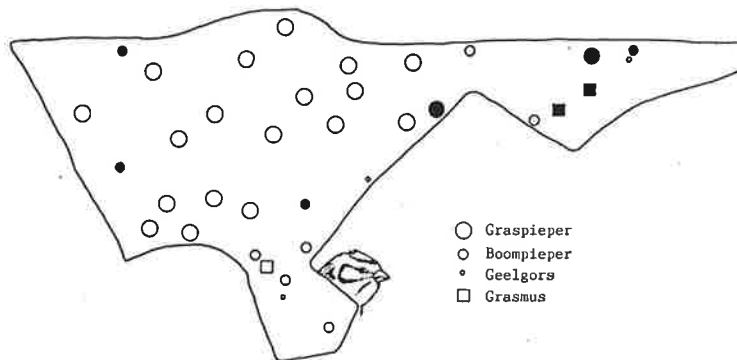
Een andere verrassing is wellicht dat de Blauwborst onder de brand erg weinig geleden lijkt te hebben. Dat er desondanks in 41% van de territoria géén vervolgregistratie werd verricht kan het gevolg zijn van een verminderde zangactiviteit in deze tijd van het seizoen. In de overige deelgebieden werd immers in 34% van de territoria evenmin een vervolgregistratie verricht. Worden bovendien de registraties tijdens de extra bezoeken (één avond- en ochtendbezoek) in het geheel betrokken, dan is er sprake van terreinverlies voor 'slechts' vier territoria, waarvan er drie ook nog eens mogelijk betrekking hadden op doortrekkers (waargenomen vóór de datumgrens). Dit zou dus betekenen dat slechts één territorium van de Blauwborst verloren is gegaan!

In figuur 3 wordt de verspreiding van de Blauwborst, Rietgors en Roodborsttapuit weergegeven. Figuur 4 geeft de verspreiding van Boompieper, Graspieper, Geelgors en Grasmus weer. De territo-

ria waar geen registraties verricht zijn na de brand zijn apart weergegeven.

Tot besluit

Met de inventarisatiegegevens die boven water werden gehaald kan slechts een kwalitatief beeld geschetst worden van de directe gevolgen van de brand op de broedvogels. Aangezien tijdens de broedvogelkartering de aandacht vooral uitging naar territoriumindicatief gedrag, is over het broedsucces nagenoeg geen informatie bekend. Wat dit betreft zijn de brandeffecten waarschijnlijk veel negatiever. Evenmin is er iets bekend over eventuele verplaatsingen van broedvogels ten gevolge van verstoring door de brand. Tevens dient het geringe aantal van 3-4 ochtendbezoeken en 1-3 avondbezoeken niet te worden vergeten. Desalniettemin kan voor de volgende soorten gesteld worden dat zij als gevolg van de brand terrein hebben moeten prijsgeven: Roodborsttapuit, Rietgors, Boompieper en Grasmus. Van de volgende soorten waren vrijwel alle territoria na de brand nog bezet: Wintertaling, Slobeend, Krakeend, Meerkoet, Waterhoen, Dodaars, Waterral, Blauwborst, Wulp, Graspieper en Geelgors. Van

Figuur 4. Territoriumkaart van Graspieper, Boompieper, Geelgors en Grasmus. De territoria waar na de brand geen registratie verricht werd zijn zwart weergegeven.

Er zullen door de brand ongetwijfeld broedsels van de Boompieper verloren zijn gegaan! (foto: H. Koks)

de bodembroeders hebben alleen de Roodborstta-puit en de Boompieper negatief gereageerd op de brand. De Grasmus, een struikbroeder is ook verjaagd door de brand. Op de activiteit van de overige grond- en waterbroeders heeft de brand vrijwel geen effect gehad. Dat een zo felle brand slechts zo weinig vogels verstoord heeft mag op zijn minst verrassend genoemd worden. Over de werkelijke gevolgen op de avifauna kan echter pas na een vervolginventarisatie gerapporteerd worden. Deze zal door de Vogelwerkgroep de Peel in 1992 worden uitgevoerd.

Het is te verwachten dat door een langzaam herstel van de vegetatie in het getroffen gebied de broedvogelbevolking zich geleidelijk zal herstellen. Van alle soorten zijn territoria in het overige deel van de Groote Peel aanwezig, zodat herkolonisatie niet problematisch lijkt. Brand in de Groote Peel is in de loop van deze eeuw een regelmatig verschijnsel geweest. Ook in de voormalige afgebrande terreingedeelten heeft de vogelbevolking zich steeds weten te herstellen (med. M. van Deursen). Al met al zijn de effecten van de brand voor de broedvogels niet schokkend te noemen. Voor andere diergroepen (herpetofauna, insecten) en de flora ligt dit misschien heel anders.

Het is overigens de vraag of de vegetatie haar oorspronkelijke voedselarme karakter kan behouden. Als gevolg van de brand heeft er immers een verrijking met voedingsstoffen plaatsgevonden, waardoor opslag van ruigte en bomen bevorderd wordt. Hierdoor kan het open karakter van de toch al voedselrijker wordende Peel worden aangetast.

Een ander punt van zorg is het overhaaste besluit van Staatsbosbeheer om delen van het afgebrande terrein intensief te laten begrazen. Ten gevolge van vertrapping van de legfels van bodembroeders en overbegrazing zou dit een veel negatiever effect kunnen hebben. In enkele begraasde delen van de Groote Peel is een aantal soorten reeds sterk in aantal verminderd. Met name de vochtige terreindelen lenen zich niet voor een intensieve begrazing, gezien in het licht van de avifauna.

Dankwoord

De broedvogelgegevens in de Groote Peel werden ter beschikking gesteld door de Provincie Limburg en zijn verzameld door Boena van Noorden, Dick Visser, Bart Veenstra, Herman Hazelhorst en ondergetekende. Staatsbosbeheer verleende toestemming voor het betreden van het reservaat. Frans Schepers, Boena van Noorden en Ran Schols voorzagen het manuscript van een kritische noot. Ernest van Asseldonk verzorgde de afwerking van de figuren.

Literatuur

- Schols R. & F. Schepers, 1991. De broedvogels van het Noordelijk Peelgebied. Avifaunakartering Limburg. Deelgebied I, 1990. Provincie Limburg, Maastricht.
Wijvekate M.L., 1971. Verklarende statistiek. Uitgeverij het Spectrum N.V., Utrecht/Antwerpen.

*Ludy Verheggen, Breitnerstraat 57,
6165 VN Geleen*

BROEDGEVAL VAN EEN SLECHTVALK IN LIMBURG

Frits Linsen & Ernest van Asseldonk

In 1991 vond in Limburg een succesvol broedgeval plaats van een Slechtvalk *Falco peregrinus*. Dit is het eerste geslaagde broedgeval van de Slechtvalk in Nederland sinds 1981 (SOVON, 1987). Het Limburgs paar bracht in 1991 twee jongen groot. Uit veiligheidsoverweging wordt de exacte broedlocatie niet bekend gemaakt, ondanks het feit dat velen hiervan reeds op de hoogte zijn. De soort wordt sinds 1986 door een der auteurs uit interesse op de voet gevolgd. Hierdoor is het mogelijk om uitgebreid verslag te doen van dit bijzonder fenomeen.

Schepers *et al* (1992) gaan in op de ontwikkeling van de soort in aangrenzende landen in relatie tot het paar dat zich in Nederland heeft gevestigd, zodat hier wordt volstaan met het bespreken van het Limburgs broedgeval.

F. Linsen, een van de auteurs, is in de gelegenheid geweest vanaf 1986 minimaal een dag per week in het gebied zijn dagelijks werk te verrichten. Tijdens dit werk werd zijn aandacht regelmatig getrokken door de aanwezige Slechtvalken. Alle waarnemingen, van het poetsen van de veren, het gezamenlijk baden van het paar tot het voeren van de jongen zijn nagenoeg tot in detail beschreven. In dit artikel wordt, aan de hand van deze waarnemingen de aantalsontwikkeling, het gedrag en de broedgegevens besproken.

Het aantal dagen waarop waarnemingen van de Slechtvalk zijn beschreven bedraagt, sinds oktober 1986: 246 dagen. Verspreid over de jaren vanaf oktober 1986 tot en met december 1991 betreft het jaarlijks 5, 11, 51, 50, 55 en 74 dagen. In totaal handelt het om 393 waarnemingen van de Slechtvalken, niet gering dus!

Aanwezigheid van Slechtvalken

De Slechtvalk wordt door F. Linsen sinds oktober 1986 in het gebied waargenomen (figuur 1). In november van hetzelfde jaar worden twee adulte Slechtvalken waargenomen die een juveniele Slechtvalk uit het gebied verjagen. In dit jaar wordt de soort wordt tot begin december in het gebied waargenomen. In 1987 verschijnen wederom in oktober twee adult vogels. Vanaf deze maand lijken de Slechtvalken zich vrijwel permanent te hebben gevestigd (figuur 1). Het aantal vogels dat gedurende de wintermaanden kan worden waargenomen varieert van 1-3. In maart 1988 wordt

een paartje waargenomen, maar is er vooralsnog geen sprake van broeden. Eind april verschijnt een juveniel exemplaar in het gebied, de volwassen vogels worden echter niet meer waargenomen. Dit juveniel exemplaar is erg plaatstrouw en kan tot eind oktober in het gebied worden waargenomen. In 1989 is, met uitzondering van de maand mei, voortdurend een exemplaar aanwezig. Pas in maart 1990 verschijnt een tweede exemplaar. Samen vormen ze een paar en blijven tot in juli in het gebied hangen. Op 19 juni 1990 verschijnt er een jong in het gebied. Het is onduidelijk of de vogel van het aanwezige paar afkomstig is. Er zijn echter enkele factoren die hiervoor pleiten. Ten eerste; de datum waarop de juveniele Slechtvalk voor het eerst is waargenomen komt zo goed als overeen met de datum waarop de jongen in 1991 uitvlogen. Ten tweede; het juveniel en de beide adult Slechtvalken waren regelmatig in elkaars nabijheid en trokken gezamenlijk op. Het is dus zeer waarschijnlijk dat de Slechtvalken ook in 1990 in het gebied hebben gebroed.

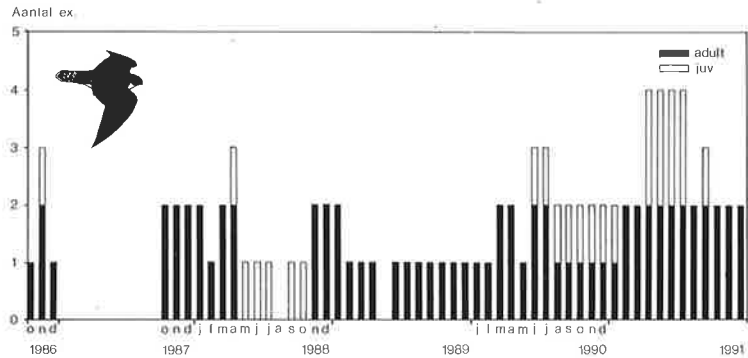
Gedurende de daaropvolgende winter blijven een adult exemplaar en het juveniel in het gebied aanwezig. Dit is opmerkelijk daar juveniele vogels meestal na enkele weken verdwijnen of uit het gebied verjaagd worden. Eind februari 1991 verschijnt wederom een paartje in het gebied. Het vermoeden bestond, na de ervaring van het voorafgaande jaar, dat het paar tot broeden over zou gaan. Half april kan het broeden bevestigd worden. Na het broedseizoen blijft het volwassen paar tot in december in het gebied aanwezig en overwintert.

Broedgegevens

Het Limburgse Slechtvalkenpaar koos een broedlocatie op 40 meter hoogte tegen een gebouw en maakte gebruik van een oud kraaiennest. De Slechtvalken waren bij de nestplaatskeuze weinig kieskeurig of het aanbod was laag. Het nest lag namelijk open en bloot en het nestmateriaal bestond naast takken uit delen plastic en electriciteitskabel. Beide laatste natuurlijk verzameld door de Zwarte Kraaien. De omgeving van het nest kan getypeerd worden als een vrij open landschap in de buurt van water.

De exacte eilegdatum is niet bekend. Aan de hand van de waarnemingen kan worden afgeleid dat de eieren in de laatste dagen van maart moeten zijn

Figuur 1: Het maximaal aantal waargenomen Slechtvalken per maand vanaf oktober 1986 tot en met december 1991 (aantal waarneemdagen n=246, aantal waarnemingen n=393).

gelegd. Vanaf 30 maart bestaat inderdaad het vermoeden dat er gebroed wordt. De eieren werden door beide ouders bebroed, maar het vrouwtje nam het leeuwedeel voor haar rekening. Het mannetje maakte zich behulpzaam door regelmatig prooi te brengen. Op 29 april wordt voor het eerst waargenomen dat het vrouwtje de jongen voert, pas half mei wordt het duidelijk dat het om twee jongen gaat. De jongen werden hoofdzakelijk door het vrouwtje gevoerd. Na ongeveer 20 dagen beginnen de jongen zelf aan de prooien te plukken en worden de vliegspieren geoefend. Op 9 juni verlaten beide juvenielen het nest.

Ter illustratie van wat er zich zoal rond het broeden heeft afgespeeld volgen enkele passages uit de dagboekantekeningen van F. Linsen:

01.05.91: *Half bewolkt, matige N-wind*

18.18 uur: ♂ Strijkt af en slaat Spreeuw. Vliegt terug naar het nest en cirkelt tweemaal alvorens in de buurt neer te strijken. Begint te plukken.

18.20 uur: ♂ Strijkt met prooi af en strijkt neer bij nest. ♀ Neemt prooi aan en strijkt er direct mee af. ♂ Gaat aansluitend op het nest zitten.

18.26 uur: ♀ Cirkelt tweemaal rond en strijkt neer bij het nest. ♂ Staat onmiddellijk op en strijkt af. ♀ Gaat met prooi op het nest zitten en begint te eten.

18.43 uur: Fikse regenbui; op nest geen beweging waar te nemen.

18.51 uur: Aalscholver nadert en landt in de buurt van het nest. ♂ Strijkt onmiddellijk af en verjaagt Aalscholver, waarbij deze een onverwacht hoge snelheid weet te ontwikkelen. Na 500 meter draait ♂ af en cirkelt rond.

12.05.91: *Geheel bewolkt, motregen, zwakke W-wind, temperatuur 7°C*

06.05 uur: Slechtvalk ♀ in de buurt van het nest.

06.06 uur: ♂ Komt aangevlogen met prooi en deponeert deze op nest. ♀ Vliegt naar nest en begint prooi te verdelen tussen minstens twee donsjongen. ♂ Strijkt af en gaat in de buurt zitten. Rustig rondkijken.

06.26 uur: ♀ Strijkt af met prooi resten en wint hoogte. Strijkt in de buurt van het nest neer. Plukt even aan prooi resten; dan rondkijken. Zie op het nest duidelijk twee witte donsjongen zitten.

28.05.91: *Zwaar bewolkt, matige NO-wind, temperatuur 10°C.*

05.51 uur: ♀ Veren schikken. Een van de jongen slaat telkens met de vleugels; het andere jong trekt aan prooi op nest. Beide jongen zijn vrijwel uit het donsleed.

09.06.91: Ik was persoonlijk helaas geen getuige, maar collega's hebben de jonge Slechtvalken zien uitvliegen. De ene omstreeks 9.00 uur, de andere omstreeks 11.00 uur.

Na het uitvliegen van de jongen gaan ze gezamenlijk met de ouders op jacht, waarbij opviel dat de jongen achter alles aanvlogen wat bewoog: ganzen, Kieviten, Aalscholwers, Kokmeeuwen en Spreeuwen. Eind september worden voor het laatst juvenielen in het gebied waargenomen.

De voortplantingscyclus voor het Limburgs slechtvalkenpaar behelst: broedduur ongeveer 30 dagen, nestperiode ongeveer 40 dagen. Na het uitvliegen blijven de jongen nog circa 5-6 weken met de volwassen vogels in het gebied om gezamenlijk de jacht te bedrijven. Mebs (1989) geeft als gemiddelde voor de voortplantingscyclus: broedduur 29 dagen, nestperiode 35-42 dagen. Na het uitvliegen worden de jongen nog circa 4 weken door de ouders van voedsel voorzien.

Gedragswaarnemingen

De Slechtvalken werden vele malen tijdens de jacht waargenomen. Gedurende het hele jaar vinden gezamenlijke jachtvluchten plaats. Opvallend is dat het paar meerdere activiteiten gezamenlijk bedrijft, bijvoorbeeld het poetsen van de veren en het baden.

Niet alle jachtvluchten zijn succesvol, van de minimaal 47 geregistreerde jachtvluchten waren er slechts 16 waarbij daadwerkelijk een prooi werd bemachtigd. In de meeste gevallen waren het postduiven (10 maal). Duiven komen veelvuldig in het gebied voor. Dit blijkt ook uit de talloze prooi-resten onder

de broedplaats. De aantallen variëren van 50-300 exemplaren, ze worden door een valkenier met een Havik gereguleerd. Opvallend is dat de Slechtvalken een voorkeur hebben voor de 'witte' postduiven. Op de prooijst komen verder voor: Spreeuw, Kievit, Zwarte Kraai, Meerkoet en kleine niet gespecificeerde prooien, waaronder ook zoogdieren. Ook andere vogels worden door de valken achtervolgd: Kokmeeuw en Aalscholver. Beide laatste soorten konden echter niet op de prooijst worden bijgeschreven. Als het silhouet van de Slechtvalk verschijnt wordt het stil in de vogelwereld of er ontstaat paniek, bijvoorbeeld in groepen duiven of Kieviten.

Het benaderen van de prooi kan op verschillende manieren gebeuren:

1. De valken kunnen zich vanaf grote hoogte, vanaf een vaste zitplaats of rondcirkelend, naar beneden laten vallen en de prooi bij verrassing slaan.
2. De valken achtervolgen de prooi op een iets lager niveau, daarbij gebruik makend van de "dode hoek" om vervolgens de prooi van onderen te grijpen. De Slechtvalk draait zich hierbij in de lucht op de rug alvorens de prooi te slaan.
3. Eenmaal werd waargenomen dat een Slechtvalk zijn prooi bemachtigde door vanaf een weipaal direct op de prooi te vallen, vermoedelijk een klein zoogdier.

De Slechtvalken worden tijdens het plukken van de prooi regelmatig lastig gevallen door Buizerd en Blauwe Reiger. Beide soorten pikken hun graantje mee als de Slechtvalk de prooi achterlaat, soms proberen ze zelfs de prooi van de valk af te pakken. Op hun beurt belagen en verjagen de Slechtvalken regelmatig in het gebied aanwezige roofvogels. Dit is onder meer waargenomen bij Rode Wouw, Bruine Kiekendief, Torenvalk en Buizerd. Deze laatste krijgt het heel vaak te verduren. In decem-

"Als het silhouet van de Slechtvalk aan de lucht verschijnt wordt het stil in de vogelwereld.."

(foto: R. Schols)

ber 1987 werd waargenomen dat een Slechtvalk 18 aanvallen uitvoerde op een in het gebied aanwezige Buizerd. Enkele dagen later werd een Buizerd door twee valken zelfs 73 maal aangevallen. De Buizerden probeerden in nagenoeg alle gevallen lopend het strijdtoneel te verlaten. Soortgelijke waarnemingen werden verricht in april 1989 toen wederom 18 schijnaanvallen werden geregistreerd. Opvallend is overigens dat in de dichte nabijheid van de broedlocatie Sperwer, Buizerd en Torenvalk in 1991 met succes tot broeden kwamen.

De toekomst

Met de terugkeer van de Slechtvalk als broedvogel in Nederland kan wellicht een nieuwe episode worden ingeluid. Het gaat goed met de Slechtvalk. In Duitsland neemt de soort in aantal toe en de vestiging van een paar een Limburg biedt perspectieven voor de toekomst. Immers, er zijn in Limburg voldoende gebouwen en habitats die voldoen aan de eisen die het Limburgs paar aan haar leefomgeving heeft gesteld. Beschermingsmaatregelen zijn daarbij waarschijnlijk noodzakelijk.

Literatuur

Schepers, F., E. v. Asseldonk, F. Linsen. 1992. Terugkomst van de Slechtvalk *Falco peregrinus* in Nederland? Limosa, in prep.
Mebs, T. 1989. Roofvogels van Europa. Thieme, Baarn
SOVON, 1987. Atlas van de Nederlands Vogels. Almelo

*Frits Linsen, Steegstraat 25, 6085 EP Horn
Ernest van Asseldonk, Aldrinstraat 16,
6071 BG Boukoul-Swalmen*

BIJZONDERE WAARNEMINGEN

KLEINE KLAPEKSTER TE HEERLEN IN MEI 1991

Tijdens een inventarisatieronde voor het BSP-project in het Imstenraderbos (atlasblok 62-24) werd op 8 mei 1991 om 12.40 uur door ons (Francien Duykers, Wilma van der Laak en ondergetekende) een Kleine Klapekster *Lanius minor* waargenomen. In de zogenaamde Beukenkuil werd onze aandacht getrokken door een opgewonden groep vogels, waaronder mezen, Boomklevers en Winterkoninkjes. Bij nadere beschouwing van deze groep viel tussen de bladeren een grotere vogel op, waarvan eerst alleen de kop zichtbaar was. Voorhoofd en oogstreep waren zwart, de kruin grijs en de keel en kin wit. Toen de vogel zich verplaatste en geheel zichtbaar werd, viel onmiddellijk een rozige gloed op de borst en flanken op. De vogel verplaatste zich, achtervolgd door de alarmerende groep vogels, langzaam door het bos, waarbij hij telkens na enkele vleugelslagen en een korte glijvlucht rechtop op een tak ging zitten. Tijdens de verplaatsingen viel een duidelijke witte vleugelstreep op in de overigens zwarte vleugels. De staart was zwart met witte buitenzijden. Dat het hier een Kleine Klapekster betrof, bleek duidelijk uit het zwarte voorhoofd, de rozige onderdelen en het ontbreken van de witte oogstreep.

Opvallend was dat de vogel in het bos werd waargenomen, terwijl hij bekend staat als een vogel met een duidelijke voorkeur voor open terrein met bosjes, boomgaarden, lanen en ook wel bosranden aan weilanden. Gezien deze voorkeur zou een verplaatsing langs de bosranden meer voor de hand liggen.

De soort staat in Nederland bekend als dwaalgast. In de literatuur worden voor Limburg slechts 5 waarnemingen vermeld (Hens, 1965 en Ganzevles *et al*, 1987) en wel op 3 juni 1918 een ex. te Merkelbeek, 25 oktober 1959 1 ex. te Venlo, 3 juni 1972 1 ex. te Nederweert, 6 maart 1976 1 ex. te Echt en van 9 t/m 11 mei 1981 2 ex. te Heerlen.

Literatuur

- Ganzevles, W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels & W. Vergoossen 1987. Vogels in Limburg. Publ. Nat. Hist. Gen. in Limburg. Maastricht.
- Hens, P.A., 1965. Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg. Publ. Nat. Hist. Gen. in Limburg, Reeks XV, Maastricht.

Rob van der Laak, Bethlehemstraat 34,
6418 GK Heerlen

OPMERKELIJKE BROEDPLAATS VAN BOSUIL

Tijdens een telling in het kader van het Bijzondere Soorten Project broedvogels (BSP-b) in het voorjaar van 1989 werd aan de achterzijde van een verlaten boerenschuur een drietal gaten bemerkt waaronder witte kalksporen aanwezig waren. De schuur stond in verbinding met de aangrenzende woning. Dit vrijstaande boerderijtje is gelegen te Koningsbosch op de grens van bos- en akkerland en was al jaren niet meer bewoond. Nadere inspectie van de schuur leerde dat hier regelmatig een uil moest verblijven want op de bodem lagen vele braakballen en uitwerpselen. Ook de balken in de schuur waren besmeurd met uitwerpselen. De uil zelf was niet in de schuur aanwezig. In eerste instantie werd gedacht aan een Kerkuil *Tyto alba* omdat van deze uil bekend is dat hij, in tegenstelling tot andere uilen, overwegend in torens, oude gebouwen, boerenschuren enz. broedt. Bij een van de volgende bezoeken aan de boerderij werd echter een Bosuil *Strix aluco* waargenomen die in één van de gaten op de uitkijk zat en dus wellicht ook regelmatig in de schuur roestte. Van Bosuilen is bekend dat zij wel eens in holtes van gebouwen of in nestkasten broeden (Teixeira, 1979). De voorkeur van de Bosuil gaat echter uit naar oude, holle bomen. Dergelijke bomen zijn in de buurt van de boerderij ruimschoots aanwezig, dus werd er vanuit gegaan dat de uil de schuur slechts incidenteel gebruikte om te slapen. Het bleek echter dat de uil niet alleen in de boerderij sliep maar er ook broedde. Hens (1965) beschrijft naast de vele 'normale' broedgevallen in kastanjes en wilgen ook een tweetal broedpogingen in gebouwen: één daterend uit 1931 waarbij één ei op een balk in een schuur werd gevonden en één uit 1955 van een geslaagd broedgeval in de schoorsteen van kasteel "Ter Worm" te Heerlen. Overigens is het broeden in gebouwen niet zo ongewoon. Er zijn o.a. broedgevallen bekend in Terwinselen (kerk), Asselt (kerk) en Epen (woonhuis). Van alle gevallen mag worden aangenomen dat de betrokken Bosuilen het niet zo bont maakten als 'onze' Bosuil, hetgeen moge blijken uit het volgende.

Om het nest te bereiken diende de uil namelijk een zeer moeilijk parcours af te leggen: hij kwam via één van de gaten in de schuur het gebouw binnen, moest over een muur van ca 2.50 m hoog naar een andere ruimte vliegen om vervolgens via een raam met een kapotte ruit het woongedeelte van de boerderij binnen te komen. In het woongedeelte kwam de uil eerst in een berghok waarna hij door

Het broeden van Bosuilen in gebouwen komt waarschijnlijk vrij regelmatig voor. Deze uil vertoefde enkele jaren in het kerkje van Asselt (foto: H. Koks)

een deur naar het trappgat vloog en vervolgens over de trap naar de bovenverdieping. Op de bovenverdieping bevond zich een luik in het plafond dat toegang tot de zolder verschaftte. Door dit luik vloog de uil naar de zolder (kunt U het nog volgen?). Op de zolder was een schoorsteen te zien die vanuit de keuken door de bovenverdieping en zolder naar buiten liep. In deze schoorsteen bevond zich op ongeveer 2 m boven de zoldervloer een gat van ongeveer 15 x 15 cm waaronder duidelijk krabsporen van de nagels te zien waren. Onder het gat lagen enkele braakballen. Het gat was te klein om er in te kijken en te zien of de Bosuil in de schoorsteen broedde. Dat de Bosuil in de schoorsteen broedde kon behalve aan de krabsporen in het gat ook worden afgeleid van het kadaver

van een vliegvlugge juveniele Bosuil dat op de trap lag. De jonge Bosuil is waarschijnlijk uit het gat in de schoorsteen gekropen, op de zolder terecht gekomen en vervolgens bij een wandeling door het luik in de zolder op de trap op de eerste verdieping gevallen. De val heeft wellicht zijn dood betekend. Ook is het mogelijk dat het jong niet meer door de ouders is gevoerd, alhoewel dit laatste bij Bosuilen zeer ongebruikelijk is.

Vanuit de keuken kon van onder in de schoorsteen worden gekeken en het bleek dat het nest van de Bosuil zich geheel onderin bevond. De Bosuil moest dus niet alleen een moeilijk vliegparcours afleggen maar ook iedere keer weer een flinke klauterpartij ondernemen door de schoorsteen van de zolder naar beneden en vice versa. Vooral het mannetje moet dus in het broedseizoen diverse malen per dag (voornamelijk 's nachts) de klauterpartij van 6 á 7 m hebben afgelegd om het vrouwtje tijdens het bebroeden van de eieren, en later ook de pulli, van voedsel te voorzien. Doordat de schoorsteen van boven met gaas was dichtgemaakt was de uil genoodzaakt dit moeilijke traject af te leggen.

Hoe vaak de Bosuil in de schoorsteen heeft gebroed is niet duidelijk. Ook is niet duidelijk of er in dat jaar of voorgaande jaren jongen zijn uitgevlogen en zo ja, hoe deze de weg naar buiten hebben kunnen vinden. Dat de vogel in 1989 voor het laatst in de schoorsteen heeft gebroed is wél zeker. In de loop van dat jaar is de woning namelijk gerenoveerd en weer bewoond waardoor de Bosuil zijn opmerkelijke broedplaats heeft moeten verlaten. De uil is echter niet uit zijn territorium verdwenen. Zowel in 1990 als in 1991 is het paartje Bosuilen in februari-maart roepend in de oude eiken rond de woning waargenomen: van huis en haard verdreven.

Literatuur

- Hens, P.A. 1965. Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, reeks XV. Maastricht.
Teixeira, R.M. 1979. Atlas van de Nederlandse broedvogels. Almelo.

*Henk Swinkels, Diergaarderstraat-Zuid 39,
6105 CA Maria Hoop*

MEDEDELINGEN

750 BROEDKASTEN EXTRA VOOR HET BEHOUD VAN DE LIMBURGSE KERKUIL

Voor het behoud van de zeldzame Kerkuil in Limburg is het noodzakelijk dat in de komende vijf jaar ongeveer 750 broedkasten voor Kerkuilen geplaatst worden. Dat is de kern van het kerkuilenplan van de Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen (IKL).

De Kerkuil is voor zijn voortbestaan afhankelijk van geschikte leefgebieden met voedsel (muizen) en voldoende nestgelegenheid. Door de instandhouding van kleine landschapselementen als houtwallen, bosjes, graslandjes en hoogstamboomgaarden levert de Stichting IKL een bijdrage aan het behoud van de leefgebieden voor Kerkuilen. Daarnaast plaatsen talloze vrijwilligers al jarenlang nestkasten voor het behoud van deze zeldzame vogel. Met resultaat, zo blijkt uit recente tellingen. In 1988 registreerde men 22 kerkuilparen in Limburg, terwijl in 1990 al 51 broedparen geteld werden.

Uit een gebiedsdekkende inventarisatie blijkt echter dat in bepaalde regio's nog onvoldoende broedgelegenheid is voor Kerkuilen. Met name in Noord-Limburg (noordelijk Peelgebied: Sevenum, Horst, Venray; oostelijke Maasoever Arcen tot Mook) en Zuid-Limburg (NW-Mergelland: Maastricht, Meerssen, Valkenburg, Schimmert, Beek). Hier zijn nog diverse potentiële leefgebieden voor Kerkuilen. Het probleem doet zich hier echter voor dat er nauwelijks geschikte broedplekken zijn voor Kerkuilen. Voor deze en andere 'lege' gebieden stelt de IKL kosteloos kerkuilenkasten beschikbaar aan vrijwilligers. Sinds de start van dit project, eind november 1991, zijn door de IKL reeds 75 kasten geleverd. Verder is de Stichting IKL in deze regio's op zoek naar nieuwe vrijwilligers. Met name in Zuid-Limburg, in de gemeenten Onderbanken, Valkenburg en Wittem, is behoefte aan vrijwilligers. Plaatselijk bekende vrijwilligers zijn, zo leert de ervaring, namelijk uitstekend in staat om geschikte broedplaatsen voor kerkuilen op te zoeken en afspraken te maken met eigenaren van boerderijen, schuren, kerken en kastelen. De vrijwilligers verzamelen tevens informatie over de broedgevalen in hun gebied.

De kerkuilenactie van de Stichting IKL is mede mogelijk door een subsidie van 25.000 gulden van de provincie Limburg. Voor meer informatie: Stichting IKL 04750-31200.

De redactie

Blauwe reiger (foto: A.C. Zwaga).

ONDERZOEK VOEDSELKEUZE BLAUWE REIGERS IN HET MAASPLASSENGEBIED

In het Maas- en Maasplassengebied wordt in samenwerking tussen Rijkswaterstaat-RIZA, de provincie Limburg en Bureau Waardenburg onderzoek gedaan naar aantallen en verspreiding van watervogels en de eventuele effecten van verontreiniging op deze vogels. Al eerder berichtten wij U in *Limburgse Vogels* over het project 'Wetlands en watervogels' (van Noorden, 1991), waarbij alle watervogeltellingen in het Limburgse Maasdal worden uitgewerkt; een project dat hier onderdeel van uitmaakt. Ook het artikel 'Het voedsel van Aalscholvers in het Maasplassengebied in Midden- en Zuid-Limburg' (Martijn & Noordhuis, 1991) in dit tijdschrift vormt een onderdeel van dit project.

Literatuur

- Martijn, E.C.L. & R. Noordhuis, 1991. Het voedsel van aalscholvers in het Maasplassengebied in Midden- en Zuid-Limburg. *Limburgse Vogels* 2 (3): 59-69.
- Noorden, B. van. 1991. Limburgse wetlands in kaart gebracht. *Limburgse Vogels* 2 (3): 86-87.

De redactie

**PUBLICATIES
NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP
IN LIMBURG**

Bij het publicatiebureau van het Natuurhistorisch Genootschap is nog een aantal ornithologische publicaties verkrijgbaar. De publicaties dienen schriftelijk besteld te worden bij het Publicatiebureau van het Natuurhistorisch Genootschap,

Groenstraat 106, 6074 EL Melick.

Betalingen in Nederland: via girorekening 429851.
Betalingen in België:
via postrekening 000-1616562-57.

Periodiek: In Vogelvlucht

			niet-leden	leden NHG
1979	tweede jaargang	nr 3	fl 5,-	fl 4,-
1980	derde jaargang	nr 2	fl 5,-	fl 4,-
1981	vierde jaargang	nr 2	fl 5,-	fl 4,-
	vierde jaargang	nr 4	fl 5,-	fl 4,-
1982	vijfde jaargang	nr 1	fl 5,-	fl 4,-
	vijfde jaargang	nr 2	fl 5,-	fl 4,-
	vijfde jaargang	nr 3/4	fl 5,-	fl 4,-
1983	zesde jaargang	nr 1	fl 4,-	fl 3,-
	zesde jaargang	nr 2	fl 4,-	fl 3,-
	zesde jaargang	nr 3	fl 5,-	fl 4,-
	zesde jaargang	nr 4	fl 5,-	fl 4,-
1984	zevende jaargang	nr 1	fl 6,-	fl 5,-
	zevende jaargang	nr 2	fl 5,-	fl 4,-
	zevende jaargang	nr 3	fl 3,-	fl 2,-

Publicaties:

1976	G Dunnewold ea: Verslag van de trektellingen van 1976		fl 4,-	fl 3,-
1977	G Peeters: Waterwildtellingen in Midden-Limburg		fl 3,-	fl 2,-
1977	Anonymus: Fenologie-onderzoek 1977		fl 3,-	fl 2,-
1978	T Joosten ea: Verslag van de najaarstrektellingen 1978 in Limburg		fl 4,-	fl 3,-
1979	F Hustings ea: Vogelwaarnemingen op de Hopel, Kerkrade 1970-1978		fl 3,-	fl 2,-
1981	F Hustings: Trektellingen in het najaar van 1980 in Limburg		fl 4,-	fl 3,-
1982	F Hustings: Verslag van de najaarstrek over Zuid-Limburg in 1981		fl 4,-	fl 3,-
1990	F Hustings: De broedvogels van Terworm en Prickenis (Heerlen/Voerendaal) 1989	fl 12,50		fl 10,-

OPROEPEN

GEKLEURINGDE VOGELS

De laatste jaren worden steeds vaker vogels van kleuringen voorzien ten behoeve van onderzoek. Denk aan halsbanden bij ganzen uit Rusland en zwanen uit Groningen, gekleurde Aalscholvers uit de Flevopolder, Zwartkopmeeuwen uit Zeeland en dergelijke.

Gekleurde vogels zijn vaak al op grote afstand zichtbaar, maar het achterhalen van de juiste kleur, de juiste poot en/of inscriptie is vaak tijdrovend, voor menigeen misschien wel te tijdrovend. Toch willen we er op wijzen dat het aflezen van de ringen een sport is, een sport met een wetenschappelijk tintje. Op deze manier kunnen immers op simpele wijze verspreidingsgedrag, trekroutes, trouw aan pleisterplaatsen en dergelijke worden achterhaald.

De redactie van Limburgse Vogels kreeg onlangs het volgende bericht:

Het ornithologisch station Voorne, zuidwest Nederland, is in 1990 en 1991 gestart met het kleuringen van Kleine Mantelmeeuwen *Larus fuscus*, Stormmeeuwen *Larus canus* en Kluten *Recurvirostra avosetta*. De eerste twee soorten kunnen ook veelvuldig in Limburg worden waargenomen, denk bijvoorbeeld aan de grindgaten, de Maas maar natuurlijk ook op de Limburgse vuilstorten.

De Kleine Mantelmeeuwen zijn voorzien van een witte of een groene PVC ring met inscriptie om een van beide poten, of een combinatie van deze ringen. De Stormmeeuwen zijn voorzien van een enkele groene ring met inscriptie.

Het ornithologisch station Voorne ziet waarnemingen van de door hun geringde vogels onder vermelding van datum, plaats, en eventuele bijzonderheden met spanning tegemoet.

*Ornithologisch station Voorne
tav Norman van Swelm
Postbus 305
3233 ZG Oostvoorne*

WIE HELPT LIMBURGSE VOGELS AAN FOTO'S?

Terugkijkend naar eerdere afleveringen van Limburgse Vogels kunnen we gerust konkluderen dat er al veel fraaie foto's de revue zijn gepasseerd. Gelukkig kan de redactie vertrouwen op diverse uitstekende vogelfotografen. Toch valt het niet altijd mee om bij de vele bijdragen en artikelen genoeg passende foto's te vinden. Er komen nu eenmaal regelmatig soorten aan bod die moeilijk te fotograferen zijn. Daarom wil de redactie nogmaals een oproep doen voor vogelfoto's. Naast zwart-wit foto's zijn ook kleurenafdrucken (op glanzend papier) van dia's bruikbaar. Om het U wat gemakkelijker te maken sommen we een aantal soorten op die binnenkort op de een of andere manier in Limburgse Vogels aan bod gaan komen. Laat U zich echter vooral niet weerhouden om ook goede afbeeldingen van andere soorten of allerlei landschaps- en biotoopfoto's toe te sturen!

Van de volgende soorten zijn foto's gewenst: Havik, vliegbeelden van roofvogels, Slechtvalk, Grote Burgemeester, Europese Kanarie, Kerkuil, Aalscholver, Rietgors, Rouwkwikstaart, Buidelmees, Zwarte Ooievaar, Huiszwaluw, Geelgors, Fluiter, Grutto, Roek, Bonte Kraai, Blauwborst, Ijsvogel, Grote Gele Kwikstaart, Roodborsttapuit, Raaf, Geoorde Fuut, Klein Zwaan, Patrijs, rallen, Nachtzwaluw, Boomleeuwierik, Oeverzwaluw, Boompieper, Klein Karekiet, Kramsvogel, Waterspreeuw, Ortolaan, Wielewaal.

De redactie

ABONNEMENTSGELD 1992

Er zijn leden die de abonnementsbijdrage voor Limburgse Vogels 1992 nog niet hebben voldaan. Hen wordt verzocht het verschuldigde bedrag zo spoedig mogelijk over te maken op gironummer 1703655, tnv Vogelwacht Limburg onder vermelding van 'Limburgse Vogels'.
Wij rekenen op Uw medewerking!!

De redactie

LIMBURGSE VOGELS

Jaargang 3, nr 1, maart 1992.

ARTIKELN

- 1 Huiszwaluwinventarisatie in Midden-Limburg, 1991 (*Jeroen Reneerkens*)
- 4 De Europese Kanarie te Steyl gedurende de periode 1978 t/m 1991 (*Willem Scheres*)
- 8 De Grauwe Gors, een verdwijnende broedvogel in Belgisch en Nederlands Limburg (*Frans Schepers, Jos Rutten & Fred Hustings*)
- 16 De gevolgen van de brand in de Groote Peel op de avifauna (*Ludy Verheggen*)
- 22 Broedgeval van een Slechtvalk in Limburg (*Frits Linsen & Ernest van Asseldonk*)

BIJZONDERE WAARNEMINGEN

- 25 Kleine Klapekster te Heerlen in mei 1991 (*Rob van der Laak*)
- 25 Opmerkelijke broedplaats van Bosuil (*Henk Swinkels*)

MEDEDELINGEN

- 27 750 broedkasten extra voor het behoud van de Limburgse Kerkuil (*De redactie*)
- 27 Onderzoek voedselkeuze Blauwe Reigers in het Maasplassengebied (*De redactie*)
- 28 Publicaties Natuurhistorisch Genootschap in Limburg (*De redactie*)

OPROEPEN

- 29 Gekleurringde vogels (*Norman van Swelm*)
- 29 Wie helpt Limburgse Vogels aan foto's? (*De redactie*)